

વર્ષ ૧૧ : અંક ૧]

અમદાવાદ : ૧૫-૧૦-૪૫

[ક્રમાંક ૧૨૧]

વિષય - દર્શન

૧ અગિયારમું વર્ષ : સંપાદકીય	: ૧
૨ શ્રાવણ વદ પાંચમી રાતે : વંદેમાતરમ્નો ઉતારો	: ૨
૩ પૃષ્ઠાવાગરણ અને દિસાનાં ગુણનિષ્પન્ન નામ	: ૫
૪ પદ્માવતી અને ધારણી : શ્રી. મોહનલાલ દીપચંદ યોક્તી	: ૬
૫ જૈન તપ અને અણાહારી વસ્તુઓ : શ્રી વૈશરાજ દિગ્મતલાલ કે. શાહ	: ૧૧
૬ ધન સાર્થવાહ : પૂ. ઉ. મ. શ્રી. સિદ્ધિમુનિજી	: ૧૫
૭ એક અપ્રસિદ્ધ જૈન મહાકાવ્ય : શ્રી મંવરલાલજી નાહટા	: ૧૯
૮ મૂર્તિપૂજનો પ્રભાવ : પૂ. મુ. મ. શ્રી. ભદ્રંકરવિજયજી	: ૨૨
૯ નગરકોટકે ત્રીન સ્તવન ઓર વિશેષ જ્ઞાતવ્ય : શ્રી. અગરચંદજી નાહટા	: ૨૭
૧૦ મનિર્ભમિકા શાખાની ઉત્પત્તિનું રથાન : પૂ. મુ. મ. શ્રી. ન્યાયવિજયજી	: ૩૧

લવાજમ-વાર્ષિક ખે રૂપિયા : છૂટક ચાલુ અંક-ત્રણ આનાં

નવી મહદ

ગત શ્રી પર્યુષણ મહાપર્વના નિમિત્તે સમિતિને નીચે મુજબ મહદ મળી છે તે માટે અમે પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ આદિ મુનિવરોનો તેમજ સહાયકોનો આભાર માનીએ છીએ.

- ૧૫૯) પૂ. મુ. મ. શ્રી. પુણ્યચિન્મયજી મ. ના સદ્ગુણેશથી લુણાવાડા, મોટી પોળના જુદા જુદા સદ્ગુણેશ તરફથી, અમદાવાદ
- ૧૫૧) પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયલક્ષ્મીસૂરીશ્વરજી મહારાજના સદ્ગુણેશથી શ્રી લાલપાગ જૈન ઉપાશ્રય, મુંબઈ.
- ૧૦૧) પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજના સદ્ગુણેશથી શ્રી પાંજરાપોળ જૈન ઉપાશ્રય, અમદાવાદ.
- ૨૫) પૂ. મુ. મ. શ્રી. પરમપ્રભવિજયજીના સદ્ગુણેશથી શ્રે. જૈનસંઘ, પેટલાદ.
- ૨૫) પૂ. મુ. મ. શ્રી. અશોકવિજયજીના સદ્ગુણેશથી હરજી જૈનશાળા, ખમનગર.
- ૨૫) પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયજીવનતિલકસૂરિજીના સદ્ગુણેશથી કાશીપુરા વીસાઓસવાલ સંઘ, ખેરસદ.
- ૨૫) પૂ. મુ. મ. શ્રી. ભદ્રકરવિજયજીના સદ્ગુણેશથી જૈન ઉપાશ્રય, ફેફલીયાવાડ, પાટણ.
- ૨૫) પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયઅમૃતસૂરિજીના સદ્ગુણેશથી વડવા જૈનસંઘ, ભાવનગર.
- ૨૫) પૂ. પં. મ. શ્રી. કીર્તિમુનિજીના સદ્ગુણેશથી જૈનસંઘ, માલણ.
- ૨૧) પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયલક્ષ્મીસૂરિજીના સદ્ગુણેશથી દાદર જૈનસંઘ, મુંબઈ.
- ૨૧) શેઠ ચીમનલાલ ખેમચંદ તરફથી તેમની પુત્રી એન ઓણીએન નિમિત્તે, વાવ.
- ૨૦) પૂ. મુ. મ. શ્રી. હંસસાગરજીના સદ્ગુણેશથી વીસાનીમા જૈનસંઘ, વેજલપુર.
- ૧૫) પૂ. મુ. મ. શ્રી. ચારિત્રવિજયજીના સદ્ગુણેશથી જૈનસંઘ, લુણાવાડા.
- ૧૫) પૂ. આ. મ. શ્રી વિજયમહેન્દ્રસૂરિજીના સદ્ગુણેશથી જૈનસંઘ, તખતગઢ
- ૧૧) પૂ. આ. મ. શ્રી, વિજયકુમુદસૂરિજીના સદ્ગુણેશથી જૈનસંઘ, ખેરવા.
(પાંચ વર્ષ માટે.)
- ૧૦) પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયોદયસૂરિજીના સદ્ગુણેશથી જૈનસંઘ, ચોટીલા.
- ૧૦) પૂ. પં. મ. શ્રી. લલિતવિજયજીના સદ્ગુણેશથી જૈનસંઘ, ઉમતા.
- ૧૦) પૂ. મુ. મ. શ્રી. ત્રૈલોક્યસાગરજીના સદ્ગુણેશથી શ્રે. જૈનસંઘ, ડુંગરપુર.
- ૧૦) પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયભક્તિસૂરિજીના સદ્ગુણેશથી જૈનસંઘ, થરા.
- ૫) પૂ. આ. મ. શ્રી. દેવગુપ્તસૂરિજીના સદ્ગુણેશથી જૈનસંઘ, સોજત.
- ૫) શેઠ રાખચંદ ગુલાચંદ ચોપડા તરફથી તેમના પુત્ર શાંતિલાલના વિવાહ નિમિત્તે.

અન્ય ગામોના સંઘોને મહદ મોકલવાની વિનંતી છે.

૦૫૦

॥ अहम् ॥

अखिल भारतवर्षीय जैन श्वेताम्बर मूर्तिपूजक मुनिसम्मेलन संस्थापित
श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समितिनुं मासिक मुखपत्र

श्री जैन सत्य प्रकाश

जेर्रींगभाईनी वाडी : घीकांटारोड : अमदावाद (गुजरात)

वर्ष ११	विक्रम सं. २००१	वीरनि. सं. २४७२	छ. सं. १६४५	क्रमांक
अंक १	आसो शुद्धि ६	सोमवार	१५ भा अक्टोबर	१२१

११मं वर्ष [संपादकीय]

विक्रम-संवत् १९९० : श्री राजनगर-अमदावादना आंगणे धर्मसलासमुं अपूर्व मुनिसम्मेलन बारायुं. जैन धर्तिकासमां जे काण, जे स्थण अने जे धटना अमर धर्म अयां. मुनिसम्मेलने श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समितिने जन्म आपी परआक्रमणु सामे आत्मरक्षणुनो दुर्म विमो कथीं.

विक्रम-संवत् १९९१ : पोतानुं कार्य पार पाडवा समितिजे 'श्री जैन सत्य प्रकाश' मासिक शरु कथुं. आभाय जैन (श्वे. मू) संघने सडकार याडतुं अने नाना-मोटा सडु डोडनुं कृपाभाजन अनतुं 'श्री जैन सत्य प्रकाश' मडिने मडिने मुनिसम्मेलननुं पवित्र स्मरणु करावी जणु मुनिसम्मेलनना संभारणुइप यनी गथुं.

विक्रम-संवत् २००१ : 'श्री जैन सत्य प्रकाश' नो जेक दसडे पूरे थरु यीजे दसडे शरु थयो.

११ मा वर्षना आ प्रारंभ प्रसंगे पूज्य आचार्य महाराज आदि मुनिसमुदाय सहित समस्त जैन संघने, समितिना सहायकाने अने मासिकना क्षेत्रकाने अमे नत-मस्तके आभार मानीजे छीजे; अने सदाकाण जे सडुने सडकार अमने भणतो रहे जेवी प्रार्थना करीजे छीजे.

मासिकना १० मा-जूनना वर्षना अंत अने ११ मा-नूतन वर्षना प्रारंभना संधिकाणे, अमारा दिवसमां अत्यारे तो तीर्थरक्षानो महान् प्रश्न घोणाई रह्यो छे. अमे पुच्छीजे छीजे के आपणुा समर्थ पूज्य आचार्य महाराज आदि मुनिवरो अने आगेवान जैन गृहस्थे आ संधी गंभीर विचार करे, पोताना विचारे जेकथीज सभक्ष रणु करे अने जे पचायना परिपाकइपे तीर्थरक्षा माटे डोड संगीन योजना तयार करे! आपणुा पत्रकार थंधुजे पणु आ माटे सतत प्रचार करता रही योग्य भागसूचन आपता रहे.

सामान्य नियम छे के महाआपत्ति मतभेदने मिटावी हे छे. तणाजनी दुर्घटना जेवी आभाय जैन संघ डपर आवी पडेकी महाआपत्ति, आपणुामां जणु-अजणु पेसी गयेल मतभेद के मनभेदने मिटावी हे अने आपणु आपणुा पवित्र तीर्थनी रक्षा माटे जेकदिल अने जेकभोल यनीजे-जे आजना युगनी महान आवश्यकता छे. आपणुे जौ जे आवश्यकताने स्वीकारी क्रियाशील यनीजे!

धर्मरक्षाना आ कार्यमां पोतानो नत्र क्षणो आपवानी भावना साथे 'श्री जैन सत्य प्रकाश' पोताना ११ मा वर्षमां प्रवेश करे छे.

શ્રાવણ વદ પાંચમની રાતે

[અંધારી રાત વચ્ચે કરવામાં આવેલ કાળા અત્યાચારની કથા]

તળાજ તીર્થની મૂર્તિખંડનની દુર્ઘટનાને લાવવાહી શબ્દોમાં વર્ણન કરતી એક રૂપક કથા મુંબઈથી પ્રગટ થતા 'વંદેમાતરમ' દૈનિકના (ટપાલની આવૃત્તિ) તા. ૧૬-૯-૪૫ ના અંકમાં પ્રગટ થઈ છે તે અક્ષરશઃ અહીં સાભાર આપીએ છીએ, અને આ દુર્ઘટનાનાં મૂળ શોધી કાઢવાની આપણી જવાબદારીમાં આપણે જરાય શિથિલ ન પડીએ એ માટે સમસ્ત જૈનસંઘનું નમ્રભાવે ધ્યાન દોરીએ છીએ.

—તંત્રી.

આ કથા

અંધારી રાત હતી. આરેકોર શૂનકાર હતો અને ત્યારે મુલાયમ હવા વચ્ચે એક કર્પીણ અત્યાચાર કરવામાં આવ્યો હતો. રૂપરૂપના અંધાર જેવાં શરીર પરથી એ મસ્તકો ઉડાડવામાં આવ્યાં હતાં. એ અત્યાચાર વેળાએ રુધિરને બહલે કેસરની છાંટ ઊડી હતી. ઊડતાં મસ્તકોમાંથી એકેય ચીસ નીકળી નહિ અને છતાંય આ અત્યાચારને અખોલ ચિત્કાર આખા હિંદુસ્તાનની હવા વીંધીને ઠેરઠેર પ્રસરી ગયો.

શ્રાવણ વદ પાંચમની રાત હતી. આકાશમાં વાદળાં હતાં. વરસાદ આવી આવીને અટકી જતો હતો. જમીન પર પાણી નાખવા આવ્યો હોય એ રીતે થાંભલો યનીને અંધકાર ઊતરતો હતો. ગામ સતું હતું.

તમરાં ને કંસારીનો અવાજ ધૂનતો હતો, પણ દેડકાંના એકધારા અવાજમાં તમરાં -કંસારીનો ધ્વનિ ડૂબી જતો હતો. દૂરથી શિયાળીઆં લાળી સંભળાવતાં હતાં. ગામના પાદરનું એક વાધરિયું કૂતરું ભસી રહ્યું હતું. ગરિયો ફરતો ફરતો જિથે ને અતિ વિનાનો દેખાય એવી રીતે કાળી રાત હવે જાંઘી ગઈ હતી. એ ચાલી જવાની ના પાડતી હતી.

ગામ નિદ્રામાં પડ્યું હતું. રાતે વાણુ કરીને, નવીનોખી વાતું કરીને ખોરડાં મૂક્યાં હતાં. કોઈના ધરની અંદરના વાણુમાં રોટલો હતો ને રોટલાને પેટમાં ઠેકાણે પાડવા માટે પાણી હતું. રોટલા હારેનાં દૂધ અને છાશ એ તો સપનાની વાત થઈ હતી.

એવી એક મેઘલી રાતે એક ટોળાં એ ગામમાં આવી હતી. ટોળાંના પગ જમીન પર પડતા હતા, એ પગનો પછાડ કોઈ ઘેર જવા માટેનો લાભતો નહોતો. જળવી જળવીને તેઓ પગ માંડતા હતા.

યુસપુસ વાતો થતી હતી. એ શબ્દોમાં કંપ હતો, ઉસ્કેરાટ હતો, નિર્ણય હતો.

“જે જે હોં, ખરાખર કાસળ કાઢવાનું છે.”

ટોળાંમાં એક જણ હતો. એણે એના ધૂનતા હોઠે કહી ઈધું :

“એલા ! તમારી હારે આંહિ સુધી આવ્યો પણ હવે પગ થથરે છે. મારાથી આ કામો નહિ થાય. હું તો હાલ્યો જાઉં છું.”

એ બોલી પર એક કડક અવાજ પથરાઈ ગયો :

અંક ૧]

શ્રાવણ વદ પાંચમની રાતે

[૩

“હાલ્યો ક્યાં જઇશ? જહાનનમમાં? ચૂં કે ચાં કર્યું છે તો આ બધા છરા તારી છાતી ભેગા થઈ ગયા સમજજો! મને ખબર નેં કે ટોળીમાં આવો ડરપોક જણ છે. સીધેસીધો ચાલ.”

રાત વધુ ઘેરી બનતી અર્ધ. આ ટોળીના માણસોનાં પગલાં આજો અવાજ કરી રહ્યાં. કોઈ ભયાનક ખેલ ખેલવા આ માણસો જઈ રહ્યા હતા. તેમનો શ્વાસ બહાર આવતો હતો. એક એક પળ જતી હતી એમ એમ ઉશ્કેરાટ વધતો હતો.

એકએક ચિખરી ખોલી. કાળી રાત પર ચિખરીની એ ખોલીએ વધુ કાળો પટ ચડાવી દીધો.

“તારી પાસે હથિયારો છે ને? ધાર તો એવી રાખી છે કે એ અર્ધાનું કામ કાઢી નાખવું એમાં જરાય વાધો નહિ આવે.”

ગામની બહાર આ ટોળી એનો માર્ગ કાપી હતી. ને ગામનાં લોકો ઊંધ ખેંચતાં હતાં. ગામના એક વખતના એક પટેલને સપનું આવતું હતું:

ખેતર હતું. મોલ ઊભા હતા. પંખીઓ મોલ પર ઊડી રહ્યાં હતાં. કોસ ચાલતો હતો. કૂવાનાં પાણીની છોળ થાળામાં પછડાતી હતી. ખેતરનાં ડૂડાં પર મોતી પાક્યાં હતાં. નાની વહુની અવરણી કરવાની હતી. એ માટે પટેલે ગામને લહેર કરાવવાની વાત નક્કી રાખી હતી.

પટેલ ઉંઘમાં ખોલી રહ્યા હતા.

“સૌ આવજો! એલા કોઈ રહી ન જાય. ગામના ખીજા કોઈ ઘરમાં ચૂકો ન થાય હોં.”

શ્રાવણ વદ પાંચમની એ રાતે ગામનો આ માનવી આવું શમણું માણી રહ્યો હતો. ઊંધ એ ગામડાનો આનંદ બની અર્ધ હતી. જગરણ એ ગામડાનું વેરી બની થયું હતું.

પણ એ ગામના પાદરની અંદર શ્રાવણ વદ પાંચમની રાતે જે ટોળી પેડી એ તો પૂરેપૂરી જમતી હતી. બરાબર તપાસ કરી રાતને સમયે એ ફેડી કાપી રહી હતી.

“સાથે મળીને ખૂન કરવાનું છે. અરેરાટી ન થાય એનું ધ્યાન રાખજો. આપણે મસ્તક જ હિડાડી દેવાનાં છે. હાથ કરી જશો મા. એનાં રૂપ બારે છે.”

ચિખરીએ ચચરાટી કરી. કાળજામાથી સોંપટ એ ધ્વનિ નીકળી ગયો.

“જુઓ! આપણે હવે પાસે આવી ગયા છીએ. તમને એક વાત સમજાવું. બેનાં તો મારે માથાં જોઈશ. ખૂન કરવા ધસો ભારે એ આંખો પર ધ્યાન દેશો નહિ. એ આંખો મોટી છે...ને શરીર? ગોરાં ગોરાં છે.”

હવે તો આ ટોળીનાં માણસો લોઢાનાં કાળજાં કરી એ ટેકરી આગળ આવી ગયા, ટૂંક આમળ આવી ગયા.

“આ સુમંઘ ક્યાંથી આવતી હતી? કોઈએ સવાલ કર્યો.”

“આ જગ્યા તો મહેક મહેક થાય છે.”

“શાય નહિ? આંહિ કાણુ રહે છે એ જાણુ છે? એમનામાં ફેરમ બરી છે, ફેરમ.”

“તોય આપણે એનાં ખૂન કરવાં છે? એના કરતાં એને જખમી કરીએ તો?”

“મૂંજો મર. આ વધ પાછળ તું એમ માને છે કે આપણે શું ધન જોઈએ છે? ના, રે ના! આપણે તો પાણી દેખાડવું છે. આપણે તો ઇજ્જત તોડવી છે.”

૪]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૧]

અંધારી રાતમાં આ બોલી બોલાણી. ટોળાનાં માણસો પુષ્કળ સામાન સાથે, હથિયાર સાથે ટૂંકની વંડી ટપી ગયા.

ગામ ભરનિંદરમાં પોદ્યું હતું. આવી કાળી રાત ક્યારેય ધૂંટાણી નહોતી. ઉપરની એક ટૂંક આગળ ટોળી આવી પૂગી. દરવાજા સુધી આવી. “ પહેલાં દરવાજા તોડી નાખો.”

“ છીણી લાવ ”, “ હથોડી લાવ ”;

“ કરવત લાવ ”, “ અવાજ ન થાય.”

ટોળાનો એક જણુ તો હવે રીતસર ધ્રુજવા લાગ્યો.

“ માયાપ, મને આમાંથી આથો રાખો.”

એ બોલનારના પેટ પર એક સખત પાટુ પડી. નાજવાળા જોડાની એ સખત પાટુ હતી. એ બોલનારો ખેસી ગયો. મૂંગો મૂંગો ટોળાની અંદર ગૂંથાઈ ગયો.

ખૂનનાં કાવતરાંને ખરું કરવા માટે આખી ટોળી એ જગ્યાએ જઈ પહોંચી. ટોળી અંદર જવા લાગી.

કેસર અને અંદનની સુવાસ ઊડતી હતી. વાતાવરણમાં મહેક હતી.

અવાજ આવ્યો :

“ ઉતાવળ કરો. ધા કરો. ખેનાં માથાં ઉતારી લો !”

ખૂનીઓ આગળ વધ્યા. ભયાનક હથિયારોથી તેઓ ધસી ગયા. રૂડા રૂપાળા દેહે પરથી બે માથાં ઉતારવા માટે આખી ટોળી કામે લાગી ગઈ.

માથાં ઉતર્યાં. એ મુખ એવાં ને એવાં રહ્યાં. એ આંખો એવી ને એવી રહી.

ખેનાં માથાં મળ્યાં. પણ બાકીનાઓની છાતી પર તેઓ તૂટી પડ્યા. છાતી ભાંગી નાખવા માટે તેઓનાં બધાં હથિયારો ઉછળી પડ્યાં.

એ બદમાશ ટોળાએ ચાર ખૂન કર્યાં : સિતમખોરોએ ગણત્રી કરી, શસ્ત્રની ધાર ચલાવી, ધડથી મસ્તક જુદાં કર્યાં.

સુવાસિત આવાસમાં એ ટોળાએ એક ભયાનકમાં ભયાનક યુનો કર્યો. જીવ્હીઓ આ કાળાં કામે કરી ચાલ્યા ગયા.

શ્રાવણુ વદ પાંચમની એ રાત માંડ માંડ પૂરી થઈ ને બીજે દિવસે સૂરજ ઊગ્યો.

અને ગામમાં હાહાકાર થઈ ગયો. ખૂન અને હત્યાના ખખર ફેલાઈ ગયા.

ખૂન કરનારાઓ નાસ્તી ગયા હતા, એમની પાછળનું કાળામાં કાળું કામ મૂકીને.

એ હજાર વરસ પહેલાંની બે પ્રતિમાઓનું કરપીણ ખૂન કરવામાં આવ્યું હતું. કેસરભીની એ મૂર્તિઓનાં મસ્તકો ધડથી જુદાં કરવામાં આવ્યાં હતાં.

બે મૂર્તિઓની છાતીઓને ભાંગી નાખવામાં આવી હતી.

શ્રાવણુ વદ પાંચમની રાતે તળાજના ટેકરા પર આ બનાવ બની ગયો. શ્રાવણુ વદ પાંચમની એ રાતનાં અંધારાં જનતાનાં હૃદયમાં રોકાઈ રહ્યાં.

એ અંધારાની સામે એક ભયાનકમાં ભયાનક વધનું દ્રશ્ય પથરાયું.

રૂપરૂપના અંબાર જેવી મૂર્તિઓનાં ખૂન ! એ ખૂન કરનાર કાતિલ છરાને કોહીને બદલે કેસર અડક્યું હતું. એ કેસરની સુવાસ એ યુનેગારોનાં લમણાંને આજે તો પાગલ બનાવી દેતી હશે.

પણહાવાગરણુ અને હિંસાનાં ગુણુનિષ્પન્ન નામો.

લેખક-પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા એમ. એ.

જૈનતવનો આત્મા અહિંસા છે, પરંતુ એ આચરણમાં મૂકવા માટે પરિશ્રમ કરવો પડે તેમ છે, જ્યારે હિંસા માટે તેમ નથી, કેમકે એ તો અનાદિ કાળથી સંસારી જીવો દ્વારા સેવાતી આવતી પ્રવૃત્તિ છે. તેમ છતાં અહિંસા એટલે શું તે સમજવા માટે હિંસાનું સ્વરૂપ જાણવું આવશ્યક છે. આ સ્વરૂપનો ખોલ કરાવનારું એક સાધન તે એનાં વિવિધ નામોનું જ્ઞાન છે. આ જ્ઞાન આપણને જૈનોના દસમા અંગ તરીકે ઓળખાવાતા પણ્હાવાગરણુ (સં. પ્રક્રમવ્યાકરણુ) નામના આગમમાંથી મળે છે. આ નામને કેટલાક એકવચન મળે છે તો કેટલાક બહુવચન, પરંતુ એની જાતિ નાન્યતર છે એ બાબત તો એકવાક્યતા છે. દસમા અંગનું સ્વરૂપ જે સમવાય (સૂ. ૧૪૫) માં તેમજ નંદીમાં નજરે પડે છે તે આ ઉપલબ્ધ આગમમાં નથી એ જાણીતી વાત છે. આમ કેમ છે એ સંબંધમાં વિદ્વાનોએ ઊહાપોહ કર્યો છે. કેટલાકનું કહેવું એ છે કે આ કંઈ સમગ્ર કૃતિ નથી. એમાં વિદ્વાદિને લગતો જે વિષય પહેલાં હતો તે ધરાદાપૂર્વક આ આગમમાંથી કાઢી લેવાયો છે કે જેથી કોઈ એનો દુરુપયોગ ન કરી શકે. કેટલાકનું માનવું એ છે કે આ તો દસમું અંગ હુપ્ત થયું એટલે એનું સ્થાન આ આગમને અપાયું છે. આપણી સામે જે આ નામનું આગમ છે તે અભયદેવસૂરિના સમય નેટલું તો પ્રાચીન છે જ, કેમકે એ સૂરિએ એના ઉપર ટીકા રચી છે. એ ટીકામાં આ આગમને કેટલાક 'પણ્હાવાગરણુ-દસા' પણ્હાવે છે એ વાતનો નિર્દેશ છે. વળી આ આગમનાં પુસ્તકો કૂટ છે, એનું શાસ્ત્ર ગંભીર છે અને અમે અગ્ર ધીએ એમ એ ટીકાના પ્રારંભમાં ઉલ્લેખ છે. આ આગમ ઉપર અભયદેવસૂરિ કરતાં પૂર્વે થઈ ગયેલા કોઈ વિદ્વાનની ટીકા હોય તો તે મળતી નથી, પરંતુ એમના પછી લગભગ ૬૦૦ વર્ષ પછી થયેલા જ્ઞાનવિમલસૂરિએ ટીકા રચી છે અને એ બે ભાગમાં પ્રાસિદ્ધ થયેલી છે.

અભયદેવસૂરિ સોળ વર્ષની ઉંમરે વિક્રમસંવત્ ૧૦૮૮માં આચાર્ય બન્યા હતા અને તેમણે વિ. સં. ૧૧૨૦ માં નાયાધમ્મકહાની વૃત્તિ રચી હતી. ખીજા અંગેની વૃત્તિઓ લગભગ વિ. સં. ૧૧૩૩માં પૂર્ણ કરાઈ હતી એમ જણાય છે. એમનો સ્વર્ગવાસ વિ. સં. ૧૧૩૫માં કપડવંજમાં થયો હતો.

વિ. સં. ૧૭૪૮માં આચાર્ય પદવી મેળવનાર અને તે પૂર્વે 'નયવિમલ'ના નામથી પ્રખ્યાત જ્ઞાનવિમલસૂરિ વિ. સં. ૧૭૮૨માં સ્વર્ગે સંચર્યો એટલે આ દરમ્યાન એમણે ઉપર્યુક્ત ટીકા રચી હોવી જોઈએ. આ ટીકામાં કેટલીક વાર ગુજરાતી શબ્દો અપાયલા છે તે આ ભાષાના અભ્યાસીને ખપના છે.

પણ્હાવાગરણુ એ સુધર્મસ્વામીની કૃતિ છે એમ તો મેં ઘણું સ્થળે વાંચ્યું છે. હાલમાં એમાંના પાંચ આસ્રવ પૂરતો ભાગ ગુજરાતી અનુવાદ સહિત વિ. સં. ૧૯૯૮માં પ્રસિદ્ધ થયેલો મારા જેવામાં આવ્યો. તેમાં પણ્હાવાગરણુના કર્તા તરીકે ભદ્ર-બાહુસ્વામીનું નામ અપાયલું છે. મને તો આ ઉલ્લેખ બ્રાન્ત જણાય છે; તેમ છતાં જો એમ માનવા માટે કોઈ સમગ્ર કારણ હોય તો તે જણાવવા એના પ્રકાશકાદિને મારી વિરોધિ છે.

હાલમાં આગમોદ્ધારક જૈનાચાર્ય શ્રી આનંદસાગરસૂરિજી તરફથી જાણવા મળ્યું છે કે મહાનિસીહમાં પણ્હાવાગરણુનો ઉલ્લેખ છે.

આ તો પણ્હાવાગરણુનાં નામ, સ્વરૂપ, ટીકા અને અનુવાદની વાત થઈ. હવે આ

આગમમાં પ્રથમ સૂત્રમાં હિંસાનું સ્વરૂપ દર્શાવ્યા બાદ એના બીજા સૂત્રમાં એના જે ત્રીસ ગુણનિષ્પન્ન નામો અપાયાં છે તે વિચારીશું. તેમ કરવા પૂર્વે એ નોંધીશું કે આ ત્રીસની સંખ્યાનો મૂળમાં ઉદ્દેશ્ય છે, પણ અર્થ વગેરે વિચારતાં એ કરતાં વિશેષ નામો છે. આ દરેક નામ ગુણનિષ્પન્ન છે-ગૌણ છે. આ પ્રત્યેક નામ મૂળમાં પહેલી વિભક્તિમાં રજૂ કરાયેલું છે. હું પણ એમ જ એ અહીં નોંધું છું, પરંતુ ક્રમ અકારાદિ રાખું છું. સાથે સાથે એનો સંસ્કૃત પર્યાય અને એનો અર્થ પણ આપું છું:

હિંસાનાં નામ

પાઠ્ય	સંસ્કૃત	અર્થ
૧ અકિચ્ચં (૫)	અકૃત્યમ્	ન કરવા લાયક કરવું તે, અકાર્ય.
૨ અણકરો (૨૪)	ઋણકર:	ઋણ કરનાર, 'ઋણ' એટલે પાપ (અ.) ^૩ અથવા દુઃખ (ગા.) ^૪ ઋણનો અર્થ 'દેવું' થાય છે તે હિંસા ભવ વધારે છે-એથી સંસાર વધે છે એ જેતાં ભવરૂપ દેવું કરનાર એમ અર્થ થઈ શકે.
અઘીસંમો (૩)	અવિશ્વમ્:	અવિશ્વાસ, હિંસા કરનારનો કોઈ વિશ્વાસ કરતું નથી એથી હિંસા અવિશ્વાસનું કારણ છે.
અસંજમો (૧૪)	અસંયમ:	સંયમનો અભાવ.
૫ આડયકમ્મસ્સ ઉવહવો (૧૨)	આયુષ્ક-કર્મણ ઉપદ્રવ:	આયુષ્યકર્મને ઉપદ્રવ.
૬ ,, ગાલણા (૧૨)	આયુષ્કર્મણો ગાલ્લના	આયુષ્યકર્મનો નાશ.
૭ ,, નિઠ્ઠવણ (૧૨)	,, નિષ્ટાપનમ્	આયુષ્યકર્મની સમાપ્તિ, એનો અંત.
૮ ,, મેય (૧૨)	,, મેદ:	આયુષ્યકર્મનો ભેદ-નાશ.
૯ ,, સંઘટ્ટગ (૧૨)	આયુષ્કર્મણ: સંવર્તક:	આયુષ્યકર્મનું અપવર્તન.
૧૦ ,, સંલેવો (૧૨)	,, સલ્લક્ષેપ:	આયુષ્યકર્મનો સંક્ષેપ.
આરંભસમારંભ (૧૧)	આરંભસમારંભ:	(૧) જેનો આરંભ કષાય-વિનાશ કષાય તે 'આરંભ' અર્થાત્ 'જીવ'. એનું ઉપમર્દન તે 'આરંભસમારંભ' (અ.).

૧ મૂળમાં આની પૂર્વે 'તદ્વા શબ્દ છે. એને હું સમુચ્ચયાર્થક ગણું છું, જે કે અભયદેવસુરિ 'તે પ્રકારે' એવા અર્થ કરે છે.

૨ પાઠ્ય શબ્દ અણ ના કરજ, શબ્દ, અમન, કષાય, ગાળ, પાપ, કર્મ અને ગાડું એમ વિવિધ અર્થો છે. પરંતુ એમાંથી કરજ, કષાય, પાપ અને કર્મ એ અર્થો પ્રસ્તુત ગણાય. એવી રીતે સંસ્કૃત શબ્દ ઋણના કરજ, ઉપકાર, કિલ્લો, પાણી, જમીન અને બીજા ગણિતમત 'negative' સંખ્યા એમ બિન્ન બિન્ન અર્થ છે. એ પૈકી 'કરજ' અર્થ જ અભિપ્રેત છે.

૩ અભયદેવસુરિનો અભિપ્રાય.

૪ જ્ઞાનવિમલસુરિનો અભિપ્રાય.

૫-૧૦ ઉપદ્રવ વગેરેદ્વારા આયુષ્યનો નાશ થતો હોવાથી આ બધામાંથી ગમે તે એક જ ગણાય તો જ ત્રીસ નામો થઈ શકે; નહિ તો એ સંખ્યા વધે.

		(૨) ખેતી વગેરે પ્રવૃત્તિ તે 'આરંભ'. એ વડે કરાતું જીવનું ઉપમર્દન (અ., ઝા.).
		(૩) 'આરંભ' એટલે જીવને કરાતો ઉપદ્રવ. અને 'સમારંભ' એટલે પરિતાપના. ઉપદ્રવ સાથેની પરિતાપના તે 'આરંભસમારંભ'(અ.).
		(૪) આરંભ અને સમારંભ મોટે ભાગે સમાન હોવાથી એમાંથી એક અહીં ગણવો(અ.).
ઉદ્વચ્છા (૯)	ઉપદ્રવણા; અપદ્રવણા	જીવને ઉપદ્રવ કરવો તે.
ઉમ્મૂલણા	ઉમ્મૂલના શરીરાત્	ઝાડને જમીનમાંથી ઉખેડાય તેમ જીવને શરીરમાંથી ઉખેડવો તે.
સરીરાઓ (૨)		
કહગમહણં (૧૫)	કટકમર્દનમ્	(૧) સૈન્ય વડે હુમલો કરી જીવનું મર્દન કરવું તે;
		(૨) ક્ષિત્તિ વડે અર્થાત્ : લીલા લાકડાના પાતળા પાટયા વડે આક્રમણ કરી જીવનું મર્દન કરવું તે. આવા મર્દનથી જીવનો નાશ થાય છે.
ગુણાણં વિરાહણા(૩૦)	ગુણાનાં વિરાઘના	જેની હિંસા કરાતી હોય તેના કે હિંસા કરનારના ચારિત્ર વગેરે ગુણોનું ખંડન.
ઘાયણા (૬)	ઘાતના	ઘાત કરવો તે; વિનાશ.
છવિચ્છેઓ (૨૧)	છવિચ્છેદઃ	શરીરનું છેદન. એથી દુઃખ ઉત્પન્ન થતું હોવાથી તેમજ એ પ્રસ્તુત પર્યાય યાને અવસ્થાના નાશનું કારણ હોવાથી એ ઉપચારથી પ્રાણવધ છે.
જીવિયંતકરણો(૨૨)	જીવિતાન્તકરણઃ	જીવનનો અંત આણનાર.
તિવાયણા (૧૦)	ત્રિપાતના;	(૧) મન, વચન અને કાયાથી રહિત કરવું તે;
	^૧ અતિયાતના	(૨) આયુષ્ય અને ઇન્દ્રિયથી રહિત કરવું તે,
		(૩) અતિશય યાતના.
દુર્ગતિપ્પવાઓ (૧૮)	^૨ દુર્ગતિપ્રપાતઃ	નરક વગેરે દુર્ગતિમાં પાડનાર.
^૩ નિજ્ઞવણા (૨૮)	નિર્ચાપના	નિર્ચાપના. પ્રાણીઓના ખૂબ જતા પ્રાણને નીકળી જવામાં પ્રયોજક તે નિર્ચાપના(અ.).
પરમવસંકામકારઓ(૧૭)	પરમવસંક્રમકારકઃ	પરભવમાં સંક્રાન્તિ કરાવનાર અર્થાત્ આ ભવ છોડાવી પરભવે લઈ જનાર. પ્રાણીથી વિયુક્ત બનનારાની જ પરભવમાં સંક્રાન્તિ સંભવે છે.

૧. અભયદેવસૂરિ, તીલ, પિઘાન વગેરેમાં જન્મ આ નો લોપ થાય છે તેમ અહીં અનેા લોપ સમજવાનું કહે છે. ઉદ્વચ્છા શબ્દ આની પૂર્વે છે તો તેમાં જ ભણી ખયલો મનાય તો કેમ ?

૨. સંસ્કૃતમાં આની એ રીતે વ્યાખ્યા અભયદેવસૂરિએ કરી છે, પણ એનું તાત્પર્ય એક જ છે.

૩. અભયદેવસૂરિએ આને બદલે ટીકામાં નિજ્ઞવણા શબ્દનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

૮]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૧

પરિતાવણઅળ્હઓ (૨૬)	પરિતાપનાશ્નવઃ	(૧) 'પરિતાપનપૂર્વકનો આસ્રવ. (૨) 'પરિતાપના' નામનો આસ્રવ.
પાણવહ્નં (૧)	પ્રાણવધઃ	પ્રાણોનો નાશ.
પાવકોવો (૧૬)	પાપકોપઃ	(૧) અપુણ્ય પ્રકૃતિરૂપ પાપનો વિસ્તાર કરનાર -એને પુષ્ટ કરનાર (અ.). (૨) પાપરૂપ-પાપમય કોપ, કેમકે એ કોપનું કાર્ય છે (અ.).
પાવલોભો (૨૦)	પાપલોભઃ	(૧) પાપમાં આસક્તિ (અ.). (૨) પાપરૂપ લોભ, કેમકે એ લોભનું કાર્ય છે.
મયંકરો (૨૩)	મયંકરઃ	ભય ઉત્પન્ન કરનાર.
મચ્ચૂ (૧૩)	મૃત્યુ	મરણ નિપજવવું તે.
મારણા (૭)	મારણા	નાશ કરવો તે.
લુંપણા (૨૬)	લોપના	પ્રાણોનો નાશ.
વજ્જો (૨૫)	વજ્જમ, વર્જ્યઃ	(૧) વજ્જ. હિંસા વજ્જ સમાન હોવાથી એ કરનાર ધણો ભારે બની નરકે જાય છે. (૨) સમજૂ બનેનો માટે ત્યજવા લાયક. વધ.
વહ્ણા (૮)	વધના	વધ.
વિણાસો (૨૭)	વિનાશઃ	પ્રાણોનો વિનાશ.
વોરમ્ણં (૧૬)	વ્યુપરમણમ્	પ્રાણોથી જીવને અક્ષમ કરવો તે.
હિંસવિહિંસા (૪)	હિંસ્યવિહિંસા; હિંસ્રવિહિંસા	(૧) હિંસ્ય જીવોની હિંસા. અજીવનો નાશ કરતાં કેટલીક વાર હિંસા થતી નથી; વારતે અહીં વિહિંસાનું 'હિંસ્ય' એવું વિશેષણ વાપર્યું છે. (૨) હિંસા અને વિહિંસા બંને મોટે ભાગે સમાન હોવાથી એમાંથી એ તેએકનું ગ્રહણ કરવું. (૩) હિંસ્ર અર્થાત્ પ્રમત્ત એવી વ્યક્તિએ વિશેષ રૂપમાં કરેલી હિંસા તે હિંસ્રવિહિંસા.

હિંસાનાં ગુણનિષ્પન્ન નામો જે કમથી મૂળમાં અપાયા છે તે કાંઈ હેતુપૂર્વક જણાવવું નથી. તેમ છતાં કોઈ વિશેષરૂને એ સહેતુક લાગતાં હોય તો તેમને આ દિશામાં સપ્રમાણ પ્રકાશ પાડવા વિનવું છું.

ગોપીપુત્ર, સુરત, તા. ૨૫-૫-૪૫

૧. મૃષાવાદ વગેરે પણ આસ્રવરૂપ છે, પરંતુ એ પ્રાણોનો નાશ નથી. એટલા માટે 'પરિતાપન' એવું વિશેષણ વપરાયું છે.

૨. અહીં વહ્ણ શબ્દ નાન્યતર જાતિનો છે; આકી એ મોટે ભાગે તો નરજાતિનો છે.

૩. અભયદેવસરિ સાવજ્જો એવું પાઠાન્તર નોંધે છે. એનો અર્થ 'સાવધ' એટલે 'પાપસહિત' એવો થાય છે.

પદ્માવતી અને ધારણી

લેખક : શ્રીચુત મોહનલાલ દીપચંદ ચોક્સી.

જૈન સાહિત્યના સારા અભ્યાસીઓ પણ કેટલીક વાર પદ્માવતી અને ધારણી એ એ ભિન્ન વ્યક્તિઓને એક માની લેતા અચકાતા નથી. આમ માનવામાં તેઓ નજર સામે ચઢતી નીચેની વાતો પર મદાર યાંધે છે: (પ્રથમ દૃષ્ટિએ એ મદાર ભૂલભર્યો જણાય તેવો નથી.)

૧. ચંપાપતિ દધિવાહન ચેટકરાજની એક પુત્રીને પરણ્યો હતો.

૨. કૌશાંબીપતિ શતાનિએ એક વાર ચંપાપુરી પર અચાનક છાપો માર્યો. દધિવાહનને ભાણું પડ્યું, એક સૈનિકના હાથમાં ચંપાપતિ દધિવાહનની રાણી તથા પુત્રી સપડાયા. રાણીનું નામ ધારણી અને પુત્રીનું નામ વસુમતી.

૩. સૈનિકે રાણીને પોતાની ભાર્યા બનાવવાની ઇચ્છા વ્યક્ત કરતાં જ ધારણીએ વીંટીનો હીરો ચૂસી આપવાત કહ્યો. સૈનિક આ બનાવથી ડહાંચાયો અને રાણીની પુત્રીને લઈ, કૌશાંબીના હાટમાં પહોંચ્યો.

૪. એ માર્ગેથી જઈ રહેલા ધનાવહ શેઠે વિક્રમ માટે સૈનિક તરફથી ઊભી કરવામાં આવેલી વસુમતીને જોઈ. આવી અમર બાળા કાઈ દુષ્ટના હાથમાં પડી દુઃખ ન પામે એવા શુભ આશયથી એને ખરીદી પૈસા આપીને લાવ્યા. તેથી, તેમ બાળાની આકૃતિ હરકોઈને ચંદન માકક શીતલતા અર્પે તેવી હોવાથી વસુમતી ચંદનબાળા તરીકે મશહુર થઈ.

૫. પ્રભુ શ્રી મહાવીરને એ બાળાએ બાકુસા વહોરાવ્યા. એ કાળે પાંચ દિવ્ય પ્રગટયાં. એમાં સોનામહોરની વૃષ્ટિ પણ થઈ. એ ધન લેવા રાજવી શતાનિક આવ્યો. એ વેળા ચંદના દધિવાહનની પુત્રી છે એવો પ્રથમ ઉલ્લેખ પ્રભુમુખથી થયો. ત્યારે એ તો મારી બાણેજ થાય એવો ખીજો ઉલ્લેખ શતાનિકની ભાર્યા મૃગાવતીના મુખેથી બહાર પડ્યો.

આ પાંચ ઉલ્લેખો પરથી, એમ માની લેવાનું મન થાય છે કે, મૃગાવતી જેમ ચેટકરાજની પુત્રી હતી, તેમ દધિવાહનની ભાર્યા પણ એ જ રાજવીની પુત્રી હોઈ, એ મૃગાવતીની બહેન થતી હતી. એનું નામ પદ્માવતી કહેવાય છે. એમાં ક્યાં તો સમજફેર થાય છે અથવા તો પદ્માવતીનું ખીજું નામ ધારણી હશે; અથવા ઉપરના ઉલ્લેખ મુજબ હોવું જોઈએ. પણ નીચેની વાત જોતાં આ માન્યતાના ચૂરા થાય છે, અને ઉભય વ્યક્તિઓ જુદી છે એ સાબિત થાય છે.

ચેટકરાજની સાત પુત્રીઓમાં ધારણી નામ છે જ નહીં. પદ્માવતી અને મૃગાવતી નામ જરૂર મળે છે અને એ ખરાં છે.

પદ્માવતીનાં લગ્ન દધિવાહન સાથે થાય છે. એ ચંપાનગરીની મહારાણી બને છે. એના ઉપર દધિવાહનનો પ્રેમ ગાઢ છે. એ બ્યારે અર્ભવતી થાય છે ત્યારે તેણીને હાથી ઉપર બેસી નગરીમાં થઈ, દાન દેતાં ઉદ્યાનવિહાર કરવાનો હોહલો ઉપજે છે. એની પૂર્તિમાં દધિવાહન અને પદ્માવતી થોડા સંરક્ષકો સહિત ઉદ્યાનકીડામાં આગળ વધે છે. દરમ્યાન

હાથી મહે ચઢી ઘણે દૂર નીકળી જાય છે, અંકુશથી વશ થતો નથી, માવતને ફેંકી દે છે. હાથીને કાણુ બહાર ગયેજો જોઈ પતિ-પત્ની સામે આવી રહેલા વડની વડવાછએ ઘટકવાનું નક્કી કરે છે. હાથી એ વડ હેઠળ આવે છે ત્યાં દધિવાહન વડવાઈ પકડી લે છે, પણ ગર્ભવતી પકાવતી તેમ કરી શકતી નથી. હાથી તેણીને આગળ અરણ્યમાં લઈ જાય છે. એક જગ્યાએ એ પાણી પીવા થોભે છે ત્યાં ધીરે રહી રાણી ઊતરી જાય છે. મહામહેનતે જંગલમાંથી રાણી એક કુલપતિના આશ્રમે આવે છે. ત્યાંથી સમીપના નગરમાં આવે છે, અને ગર્ભની વાત ગૂઢ રાખી, શિયળના સંરક્ષણુ અર્થે સાધ્વીજીવન સ્વીકારે છે. એમાં અભ્યાસ પડતાં એની લગની લાગે છે. ગર્ભવૃદ્ધિ પામતાં યુરુણીજી ઠપકા આપે છે ત્યારે સાચી ખીના કહે છે અને યોગ્યકાળે પુત્રને જન્મ આપે છે. એ પુત્રનું નામ કરકંડુ. એ સંખંધી વધુ ઇતિહાસ 'પ્રત્યેક્યુદ્ધરાસ' કિંવા 'ચમતકારિક યોગ' નામક પુસ્તક વાંચવાથી જાણી શકાશે.

દધિવાહનને પોતાની પ્રેયસી પકાવતીને વિરહ ધણો સાલે છે. શોધ કરાવવા છતાં એનો પત્તો લાગતો નથી. મંત્રીઓ રાજકાર્યમાં ડગલે પગલે રાણીની અગત્યતા જણાતાં રાજને માંડમાંડ સમજાવી ધારણી નામા ભાયાતકન્યા સાથે પાણીમહણુ કરાવે છે. એની પુત્રી તે વસુમતી ઉર્ફે ચંદનખાળા.

પકાવતી તે પુત્રને જન્મ આપી કાયમ સાધ્વીજીવનમાં રક્ત ખની હોવાથી તેણીને પુનઃ સંસારમાં આવવાપણું સંભવતું જ નથી. અલખત, પુત્ર-પિતા વચ્ચે એટલે કે રાજવી કરકંડુ અને ભૂપ દધિવાહન વચ્ચે રણસંગ્રામ જામે છે ત્યારે સાધ્વીવેશમાં આવી પકાવતી સાચી સ્થિતિ સમજાવી ઉભયનાં હથિયાર હેઠાં મૂકાવે છે.

ધારણી તે સૈનિકનેા શબ્દ સાંભળતાં જ હીરે ચૂરી આપઘાત કરે છે. આ બંને પ્રસંગેા જોતાં ઉભય રાણુઓ દધિવાહન ભૂપાલની હતી એ ચોક્કસ વાત, છતાં જૂદી જૂદી હતી એ પણ એટલું જ ચોક્કસ છે. માત્ર નામનેા ફેર કહેનારા ઇતિહાસથી અનભિગ્ન છે એમ માનવું જ પડે.

વહેવારમાં સગી બહેનને બદલે આવેલી અન્ય કન્યા પણ બહેન રૂપ જ લેખાય છે. એ હિસાબે પકાવતીને સ્થાને આવેલી ધારણી, મૃગાવતીની બહેન જ લેખાય; અને એની છોકરી ચંદના એની ભાણેજ થાય.

કૌશાંખીમાં લાંબા સમયથી ચંદનખાળા રહેતી હોવા છતાં ન તેા મૃગાવતી તેણીને જાણખે અથવા તે માસી એવી મૃગાવતીને પિછાણી શકે એ એક આશ્ચર્ય જ ગણાય. પણ ઉપર પ્રમાણે એ જ્યાં પુત્રી જ ધારણીની હતી ત્યાં એને ન તેા મૃગાવતીએ જોઈ હતી કે, ન તેા પોતે મૃગાવતીને જોઈ હતી એ વાત ઘટી શકે.

આ ઉપરાંત તૃપ દધિવાહનને ત્રીજી અભયા નાસે રાણી હોવાનેા સંભવ પણ છે. પણ એ વાત આ ચર્ચામાં અપ્રસ્તુત હોવાથી અહીં વિચારવાનું રહેતું નથી. કરકંડુના પિતા દધિવાહન અને માતા પકાવતી, ચંદનખાળાના પિતા દધિવાહન અને માતા ધારણી એમ ઉપરના પ્રસંગોથી સ્પષ્ટ સમજાય છે અને એ ધ્યાનમાં રાખીને જ લેખકે 'પ્રત્યેક્યુદ્ધચરિત્ર' યાને 'ચમતકારિક યોગ'માં તેમજ 'પ્રભાવિક પુરુષો' ભાગ ૧ માં એ રીતે જ ઉલ્લેખ કર્યો છે.

જૈન તપ અને અણાહારી વસ્તુઓ

લેખક : શ્રી. વૈદ્યરાજ હિમ્મતલાલ કે. શાહ, બી. એસસી.

જૈનધર્મ તપના પ્રભાવે જગતમાં ઉત્પન્ન છે. અને જિનેશ્વરની આરાધને અનુસરનારા જૈનોમાં અન્ય ધર્મીઓ કરતાં ઉપવાસાદિતપનો મહિમા ધણો મોટો દેખાય છે. આ કારણે જૈન ધર્મની મહત્તા જગતમાં પ્રસિદ્ધ છે. “વ્રતે જૈનાઃ” વગેરે અન્ય મતવાદીઓએ ઉચ્ચારણ પદ ઉપરોક્ત કથનની સાક્ષી પૂરે છે. ઉપવાસાદિ તપ એટલે કેવળ શરીરને શોષણ કરવા-પણું નથી; માનસિક, કાયિક તથા વાચિક અનેક દોષોથી નિવૃત્ત થઈ ગુણપૂર્વક સારી રીતે રહેવું તેમાં જ ઉપવાસ વ્રતની સાર્થકતા છે. ગુણ વગરની અને વિવેક રહિત તપશ્રયા માત્ર કાયાને કલેશ કરવા રૂપ છે. અને તેથી જ તેનું ફળ જોઈએ તેવું મળતું નથી.

ભગવાન મહાવીરના શાસનમાં ઉત્કૃષ્ટ તપ છ મહિનાનો કરવાની શક્યતા છે, છતાં અંચળ વૃત્તિના મનુષ્યોમાં માનસિક વ્યાપાર સાથે શારીરિક વ્યાપારનો યથાયોગ્ય સંબંધ નહિ રહેવાથી ચાલુ તપ દરમ્યાન ઘણી વખત પ્રકૃતિ અગ્રડવાનો પ્રસંગ આવે છે. તપદારા કર્મ નિર્જરા કરનાર મનુષ્ય માટે આ એક કરુણ પરિસ્થિતિ છે, છતાં તપને બાધા ન આવે અને પચ્ચખ્ખાણનો ભંગ ન થાય તેવા આગારો-અપવાદો જ્ઞાની પુરુષોએ મૂકેલાં છે, જેમાં ઔષધરૂપે અણાહારી વસ્તુઓનો ઉપયોગ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે.

તપની શરૂઆતમાં પચ્ચખ્ખાણ લેવાની ગુરુઆરા છે અને સદરહુ પચ્ચખ્ખાણની અંદર ચારે પ્રકારના આહાર : અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમનો નિષેધ કરવામાં આવે છે. એટલે છુદ્ધિને વધારે પડતી અહેવાવવાની ટેવવાળા કેટલાક માણસો કવલાહાર, રોમ આહાર, ઓજ આહાર વગેરેની ચર્ચા કરી, જાણે દૂધમાંથી પોરાં કાઢતાં હોય તેની માદક, ડોકટરી ઇલાજો, ઇન્જેક્શનો આદિનો ઉપયોગ કરતા જણાય છે. આવા પ્રકારના ઉપયોગથી તપ અનુષ્ઠાનપૂર્વક આચરી શકાય નહિ. અને તેથી તે પરત્વે લાલ બત્તી ધરવાની જરૂર છે. નહિતર કાળે કરી તપનો મહિમા મામૂલી બની જવા સંભવ છે. પચ્ચખ્ખાણ ત્યાગ ધર્મનું સ્વરૂપ છે અને તે લીધા પછી આત્માનો પુદ્ગળ ભાવ દૂર કરી તેને સમભાવમાં પરોવવાનો છે.

અણાહારી યીજ્ઞેનો ઉપયોગ તપશ્રયા કરનાર માટે રાજમાર્ગ નથી; પણ ફક્ત વૈદક દૃષ્ટિએ વ્રત દરમ્યાન આવી પડતી શારીરિક આપત્તિ વખતે કઈ રીતે શરીરને ટકાવી રાખવું, અમર કયા ઉપાયો યોજવા તે માટે અપવાદરૂપે સેવન કરવા માટે છે.

જૈન સાહિત્ય ત્રિકાલાખાધિત છે, અને તેનાથી કોઈ પણ વિજ્ઞાન અજ્ઞપ્યું નથી. અન્ય સાહિત્યની માદક ઔષધિશાસ્ત્રમાં પણ જૈન મહર્ષિઓએ અમૂલ્ય ફાળો આપ્યો છે. પણ કાળનો મહિમા એવો વિચિત્ર છે કે પાશ્ચાત્ય દવાઓનાં મોહમાં આપણા દેશમાં થતી ઔષધીઓ આપણને નમાલી લાગે છે. તપ દરમ્યાન થતી અનેક વ્યાધિઓને દવાવવા માટે યોગ્ય આયુર્વેદિક દવાઓ અને દિવ્ય જડીબુટ્ટીઓની યોજના જ્ઞાનીઓએ કરેલી છે.

ઓહામાં ઓછી ઔષધિના ઉપયોગથી લગભગ બધી વ્યાધિઓને અમુક અંશે અંકુશમાં લાવવાની યોજનાએ મહર્ષિઓનાં જ્ઞાન માટે પ્રેરણા સા માગી દ્યે છે. આવી દવાઓના ઉપયોગ તરફ તપશ્રયાના હિસાબતી મનુષ્યો તથા વૈદ-ડોકટરનું ધ્યાન ખેંચવું જરૂરી છે. પરંપરાથી વપરાતી અણાહારી યીજ્ઞેની વ્યાખ્યા મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ આ રીતે બાધે છે :—

“વસ્તુ અનિષ્ટ ધૃચ્છા વિના, જે મુખમાંથી ધરીને રે,
ચાર આહારથી બાહીરો, તે અણુહાર કહીને રે.
એહ જુગતશુ જે લહી, વ્રત પચ્યખખાણુ ન ખંડે રે.”

ફક્ત જરૂર પડે તો જ, ચાર જાતના આહાર સિવાય, જે વિસ્વાહી વસ્તુ ધૃચ્છા રહિતપણે મોમાં રાખી શકાય, તે અણુહાર હોવાથી પચ્યખખાણુનો ભંગ થતો નથી.

અણુહારી યીજોના વૈદકીય ગુણુદોષ જણાવતાં પહેલાં નીચેની સૂચનાઓ જરૂરી છે:

૧. અણુહારી યીજો ગમે તેવા સંજોગો હોય તો પણ જરૂર પડે જ વાપરવી.
૨. “ ” ” આચાર્ય મહારાજ અગર ગુરુજનની આગ્રાથી જ વાપરવી.
૩. “ ” ” શુંક જ વાપરવી અને તે બનતાં સુધી વિસ્વાહી હોય.
૪. “ ” ” કામ પત્યા બાદ ગળામાં ઉતારી જવાની જરૂર નથી. ખીન જરૂરીઆતે બહાર થૂંકી નાખવી.
૫. “ ” ” એકથી લેવાય અગર તો ગમે તેટલી અણુહારી યીજો ભેગી કરી ચૂલ્હું અગર ગુટિકા રૂપે વિશેષ દાયદા માટે વાપરી શકાય.
૬. “ ” ” માત્ર થૂંક મારફત જ ગળામાં ઉતારાય. કોઇ પણ સંજોગોમાં ઉપવાસ દરમ્યાન વપરાતા પીવાના પાણી સાથે લેવાય નહિ.
૭. “ ” ” ઉપયોગ કર્યા બાદ ઓછામાં ઓછું એ ધડી સુધી પાણી પીવાય નહિ.
૮. “ ” ” અનુભવી ગુરુજન પાસે ઓળખાવી, નક્કી કર્યા પછી જ વાપરવી.
૯. x આવી ચોકીડીની નિશાની કરેલી ફેટલીક અણુહારી યીજોના સ્વાદ અને ઉપયોગ માટે જે મત છે માટે યોગ્યયોગ્યનો વિચાર કરી યોજના કરવી.

અણુહારી ઔષધો

૧. અગર—તૃષા, મૂર્છા દૂર કરનાર, શીતળ, અપરમાર અને વાઇ વગેરે માટે.
૨. અશીણુ—ગ્રાહી, પીડાશામક, ઉંધ લાવનાર અને પરસેવો વાળનાર.
અશીણુ+કેશર=કોક્ષેરા.
૩. આસંધ (ધોડાઆશન)—ગ્રાહી, દમ, ઉધરસ, પૌષ્ટિક.
૪. એળાઓ—રેચક, ઋતુ લાવનાર, જવરનાશક.
૫. આકડાનું પંચાગ—વાતહર, કફન, વામક, ઉલ્ટી કરનાર, પરસેવો વાળનાર.
૬. અંબર—વાયુહર, તરસ, મુંઝવણ, પગનો તોડ, અને પૌષ્ટિક.
૭. અતિવિષની કળી—જવરદન, કટુ, પૌષ્ટિક, ગ્રાહી.
૮. ધન્ધવરણુનું મૂળ—રેચક, અજીર્ણ, આમદોષ અને પિત્તનાશક.
૯. ઉપલેટનું લાકડું—વાતહર, તરસ તથા ઉલ્ટી નાશ કરનાર, ઉષ્ણ.
૧૦. કરેણની જડ—જવરદન અને મરતકશળ.
૧૧. કરીઆતુ—જવરદન, સારક અને અરુચિનાશક.
૧૨. કસ્તુરી—અંગતું ખેંચાતું, આંચકી, વાયુ, તરસ, ઉલ્ટી, શોષનાશક.
૧૩. કકું—સારક, પાયક અને જવરદન.
૧૪. કથેર મૂળ
- x૧૫. કુંવાર—અપચો, રેચક અને ગુદમદન, પિત્તનાશક, ખરલવૃદ્ધિ.

અંક ૧]

જૈન તપ અને અણાહારી વસ્તુઓ

[૧૩

૧૬. કેશર—કંકરોગ, મસ્તકશળ, ઉલ્ટી, શીતળ, સ્તંભક, પૌષ્ટિક.
૧૭. કીંદર—ઉષ્ણુ, કફ્ન, રક્તાતિસાર, જ્વરદ્ન, સ્વેદ્ન.
૧૮. કાથો—દાંતમાંથી આવતું લોહી બંધ કરનાર, સ્તંભન, શીતળ.
૧૯. કેરમૂળ—રુચિકારક, શ્નદ્ન અને વાતહર.
૨૦. ખારો—પેટના દુઃખાવા માટે.
૨૧. ખેરસાર—કફ્શામક, દાંતને હિતાવહ, ઉધરસ.
૨૨. ખેરનું મૂળ તથા છાલ—રક્તશોષક.
૨૩. ગુમળ—વયસ્થાપક, વાતહર અને શોથદ્ન.
૨૪. મળો—જ્વરદ્ન, શિતળ, પિત્તશામક, મૂત્રલ, તૃષ્ણા, દાહ, ભ્રમનાશક.
૨૫. મૌમૂત્ર—મૂત્રલ, સારક, મળાવરોધ, ઉદરોગ, રેચક, ચામડીનાં દર્દો.
૨૬. ચિત્રકમૂળ—ઉષ્ણુ, પેટના દુઃખાવા માટે, દીપન, દંભક, પાચક, વાતહર.
૨૭. ચિમેડ—વાતહર, પૌષ્ટિક અને આંખને હિતકારી.
૨૮. ચીડ—(તેલોઆ દેવદારનું લાકડું)—મૂત્રશોષક, મળાવરોધ, આંધ્રો, હેડકી, મૂર્છા, વાયુહર, દીપન અને પાચક.
૨૯. ચૂનો—શીળસ, અજીર્ણ.
૩૦. ચોપચીની—તૃષ્ણા, મુંઝવણ દૂર કરનાર, પૌષ્ટિક અને વાતરોમનાશક.
૩૧. જરદો (તમાકુની ભત)—કફ્શામક, વાતાનું લોમન, વાતહર.
૩૨. જવખાર—મૂત્રલ, ઉષ્ણુ, દીપન, પાચન.
૩૩. ઝેરી ગોટલી—
૩૪. ઝેરી નાળાએર—પૌષ્ટિક, જ્વરદ્ન, અપચો, ઝાડા, ચુંક.
૩૫. ટંકચુખાર—મૂત્રલ, ઋતુ લાવનાર, વેણુ લાવનાર.
૩૬. ડાલનું મૂળ—અસ્તીશળ, ઉલ્ટી, વાંતીહર, રક્તસ્તંભક, તૃષિકારક.
૩૭. તમર—ઉલ્ટી માટે.
૩૮. તમાકુ (કોઈ પણ પટ વગરની, ખાવાની અમર મુંઝવાની)—સ્નાયુશૈથિલ્યકૃત, હિસ્ટીરીયાં, દાંત સજ્જડ થવા.
૩૯. ત્રિકળા—સારક, પિત્તશામક, દાહ, તૃષ્ણા, મુંઝવણ દૂર કરનાર.
૪૦. થોરનું મૂળ—ઉંધ દૂર કરનાર, શુદ્ધ, અષ્ટિલા.
૪૧. દાડમની છાલ—ઉધરસ, કફ્નાશક, પિત્તશામક, ગ્રાહી.
૪૨. ધમાસો—ઉલ્ટી, ઉધરસ, તાવ, દાહ, હેડકી દૂર કરનાર, મૂત્રલ.
૪૩. નિર્મળી—મૂત્રલ, શળ, ગોળા નાશ કરનાર, રુચિકર.
૪૪. નર્ધકંદ—વાંતિકર, સખ્ત, ઉલ્ટી કરનાર, સર્પ વિષ કાઢવા માટે.
૪૫. પાનની જડ—વાતહર, ઉષ્ણુ, રુચિકારક, મેળ આવવી.
૪૬. પુંવાડખીજ—જ્વરદ્ન, ત્વફ્નોષહર.
૪૭. ફટકડી—ગ્રાહી, રક્તસ્તંભક.
૪૮. ખુચકણુ—મુચકંદ—પિસ્તાનાં ફૂલ—પિત્તની ઉલ્ટી, વાયુ સંબંધી માથાની પીડા, તૃષ્ણા.
૪૯. ખેડાની છાલ—ઉધરસ, કફ્નાશક, શીતળ.
૫૦. ખોરની છાલ—બ્રમ, શોષનાશક, શામક, ગ્રાહી.

૧૪]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૧

૫૧. બોરનું મૂળ—જ્વરદન, કફપિત્તનાશક.
 ૫૨. બાવળની છાલ—રક્તાતિસાર, અતિસાર, ખાંસી.
 ૫૩. બીયો—બીવલો, કમરકસનું લાકડું—રક્તપિત્તનાશક, રક્તસ્તંભક, ગ્રાહી.
 ૫૪. બોળ (એળીઆની જાત)—સારક, આર્તવ શોધક.
 ૫૫. બોરીંગણી—જ્વરદન, પડખાનું શળ, દમ, ઉધરસ, હૃદયરોગ.
 ૫૬. મલસાગર—તૃષા, દાહ, જ્વરનાશક, સ્વાદુ, રક્તપિત્તનાશક.
 ૫૭. મજ્જા—શળ, અર્શ, રક્તાતિસાર, પિત્તશામક.
 ૫૮. મરેડી—મળાનો સોજો, મોં આવવું, ઉધરસ.
 ૫૯. રાખ (સર્વ જાતની)—દાંત સાફ રાખવા માટે.
 ૬૦. રોહની છાલ—વાતહર, પૌષ્ટિક, શોધક.
 ૬૧. લીંબડાનું પંચાંબ (છાલ, ડાંખળી, મૂળ, પાન, મહોર)—પૌષ્ટિક, પિત્તશામક, જ્વરદન, ઉલ્ટી બંધ કરનાર, શિતળ, તૃષાહર, મુંઝવણનાશક.
 ૬૨. વખમો—પેટનો દુઃખાવો, આક્રોશ, ભેદક અને વાતહર.
 ૬૩. વડચુંદા—ગ્રાહી, અતિસાર, કોલેરા,
 ૬૪. વજ (મંધીલો)—ગ્રાહી, મળાનો શોષ, કફદન, મળાવરોધ.
 ૬૫. સુરોખાર—મૂત્રલ, શ્વેદલ, શિતળ.
 ૬૬. સાજીખાર—વાયુહર, દીપન, પાચન.
 ૬૭. સુખડની જાત (ચંદન)—શીતળ, પિત્તશામક.
 ૬૮. હળદર—અપચાનો નાશ કરનાર, કફદન, પૌષ્ટિક.
 ૬૯. હીમજ—તૃષા, મુંઝવણ દૂર કરનાર.
 ૭૦. હરડેની છાલ—આયુષ્યવર્ધક, સારક, શોધક, રસાયણ.
 ૭૧. હીરાબોળ—રક્તાતિસાર, કફદન, ઉષ્ણ, રતુ લાવનાર.
 ૭૨. ત્રિકુળા ચૂર્ણની ગૌમૂત્રમાં બનાવેલી ગોળી—વાયુ, સારક, કબજાઆત તપશ્ચર્મા દરમ્યાન અણાહારી ચીજોનો ઔષધરૂપે વપરાશ તેની ઉપયોગિતા ઉપર નિર્ભર છે.

ધણીવાર તપ કરનાર મનુષ્યમાં આત્મસામર્થ્ય અને શ્રદ્ધા પૂરેપૂરી હોય છે તોપણ તપરથી માણસની પરિચર્યામાં રહેનાર માણસો પૈકી કોઈ મોહવશ થઈ તપના આરાધનમાં અભણપણે અયોગ્ય વસ્તુ ન આપી બેસે અગર તો વૈદ, ડોક્ટરની સલાહ અને ચિકિત્સા માટે નાહક દોહાદોહ ન કરી મૂકે તેમજ કંઈપણ ઉપસ્થિત થાય તો તેનું સાચું નિદાન કરી સ્વયં ઔષધની યોજના કરી શકે તે હેતુથી ઉપર મુજબ મત્કચિત્ત ઉલ્લેખ છે.

ઉપરોક્ત અણાહારી ચીજોનાં નામો મહોપાધ્યાય શ્રીયશોવજ્યેષ્ઠ મહારાજની અણાહારી ચીજોની સન્ગ્રહ અને લઘુ પ્રવચનસારોદ્ધારની નોંધ ઉપરથી લીધેલ છે અને તે પૂ. આ. મહારાજ શ્રી વિજયહૃદયસૂરિજી, આ. મહારાજ શ્રી વિજયપ્રતાપસૂરિજી, મુનિરાજશ્રી પુણ્યવિજયજી, મુનિશ્રી દર્શનવિજયજી (ત્રીપુટી) આદિને બતાવીને લખેલ છે.

કોઈ આત્માર્થી મનુષ્યને તપના આરાધનમાં ઉપરોક્ત ચીજોમાંથી કોઈ પણ ઉપયોગી થશે તો આ પ્રયત્ન સફળ માનીશ.

આ દિ દે વ ના તે ર ભ વ માં નો પ હે લો ભ વ ધન સાર્થવાણ

લેખક:-પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજ શ્રી સિદ્ધિમુનિજી

[ક્રમાંક ૧૧૯ થી ચાલુ]

[૪] ધર્મઘોષની ધર્મદેશના

સૌ કરે સુખની અભિલાષા,
પણુ સાચા સુખને સમજનારાય
વિરલ-અતિ વિરલ જ હોય
આ મોહમત્ત સંસારમાં.
અત્યંત ને અનવરત
લાખે સંતાપોથી સંતમ
મુગ્ધ માનવ મૃગલાંઓ,
વિષયોના ઝાંઝવા જળથી
એ તાપની તૃપાને છીપવવા
મિથ્યા દોડાદોડી કરે
દિલની ને દેહની;
પણુ મોહની એ હવામાંથી
શ્રમ ને સંતાપ સિવાય
ન મળે કે' સુખના સરીખડુ'
એ મિચારાં પામર પ્રાણીઓને.
સંસારનો સત્કાર કરનારાઓ
હૈયાના અતીવ કૃપણ
અને રળવામાં જ રાજ હોય.
બ્યાં ત્યાં ભયને બાળે
ધૃષ્ટિથી બળતા એ આલિશો.
સદાની વરેલી હોય
દીનતા ને દુર્જનતા
નકામા ઉધામા કરતા એઓને.
સંસારનાં સુખોને જ
મનથી બહુ માનતા
એ ભવાભિનન્દી જીવડાઓનું
ગમે તે પ્રકારનુંય જ્ઞાન
અસત્પરિણતિના ચોગે
સુંદર નથી હોતું ક્યારેય
ઝેરથી મિશ્રિત અનનની જ્યમ.
કર્તવ્યમાં અકર્તવ્યની
અને અકર્તવ્યમાં કર્તવ્યની

વિપરીસ' દષ્ટિથી જ દેખતા
હિતાહિતના વિવેકમાં વિકલ એ
સેવતા અતિખેદભર્યો પરિશ્રમ
વિષયોને સ્વાધીન કરવા;
અને મિથ્યા મ્હાલતા તેઓ
ત્યાંની દેખીતી મિઠાશમાં.
જન્મ જરા ને મરણાદિનાં
રોમ શોક ને વિચોગાદિનાં
અસહ્ય દુઃખોથી ભરેલા
આ ભવને બાળતા છતાંય,
ઉદ્દેખને નથી પામતા
મહામોહની મદિરાથી મુંઝાયલા
અવળી દષ્ટિવંતા એ ઉન્મત્તો.
એમની પોતાની જ પ્રવૃત્તિઓ
ફસાવે એમને વધુ ને વધુ
એ ઉપદ્રવોને પ્રસવનારા પાશોમાં.
ધર્મખીજના વાવેતરને માટે
પ્રાયઃ સઘળી સામગ્રીઓ
સમીપમાં આવ્યા છતાંય
નથી કરી શકતા સત્કર્મની કૃષિ
બાળજીવિના એ બારદાનો.
યથાર્થ રૂપને ન દેખતા
તિમિરાદિ દષ્ટિદોષવંતાની જ્યમ
માઠ મલથી મલિન એઓ
નિરખી નથી શકતા
આત્મકલ્યાણનાં આદિ કારણોથી.
પાણીમાં પ્રતિબિંબ પામેલા
પક્ષીઓના પડછાયાને
પકડવાની પ્રવૃત્તિની જ્યમ,
અરથાન પ્રવૃત્તિ હોય
અસુખમાં સુખાભિમાની
ભાનભૂલ્યા એ ભવાભિનન્દીઓની.

૧૬]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૧

બડીશમાં વળગેલા માંસ સમા
 પરિણામે અતિભયંકર વિષયો;
 એમાં આસક્ત અજ્ઞાની મત્સ્યો
 આચરી નથી શક્તાં હિતપ્રવૃત્તિઓ.
 મિથ્યાભિમાનથી માનેલા
 શોભાના સુખને અર્થે
 પોતાના હસ્તમાં જ દંડને ગ્રહી
 છત્ર ધરનારા મનસ્વીની જ્યમ,
 મહારાજ્યનાં મનાતાં સુખોય
 ઔત્સુક્યનાં નાશકરનારાં
 અને કલેશને જ કેવલ દેનારાં હોય.
 શ્રમને હરવાના કરતાં
 અતિશ્રમને ઉપજવવાનું જ
 પ્રતિભામી કાર્ય કરતું એ.
 વિષ્ટાના કીડાના જેવાં
 નિર્જીવ જીવન જીવી જાણનારાઓ !
 અહીં તમારા સુખની
 કેવી ને કેટલી કદર કરવી ?
 સુખની અભિલાષા હોતાંય
 દુઃખને જ સમર્પે
 મીઠી લાગતી ખરજવાની ખણ.
 વિશેષ દુઃખમાં પરિણમે
 દુઃખના પ્રતિકારની ક્રિયા
 દુઃખનાં જ સાધન સેવનારાઓને.
 અતીવ વિરૂપ છે વિષયોની ચળ !
 મીઠા નથી હોતા
 તલવારની તીખી ધાર પર લેપેલા
 મીઠા લાગતા મધના સ્વાદ.
 અતીવ પોષાતા અજ પરની ઇર્ષ્યા
 પરિણામ પીછાન્યા પછી
 પલટી જાય ભયની ભાવનામાં
 ઉત્તરાધ્યયનના વાહરડાને.
 સળગી ઊઠેલા સ્વસ્થાનમાં
 ગ્રહિલોને દિવાળીનાં દર્શન
 એ દયા-દુઃખને જ વહેવરાવે
 સજ્જનોનાં વિવેકી હૃદયોમાં.
 મૃત્યુની ભીતિથી ભામતા

સુખના ચાહનારા સંસારીઓને
 મરવાં પડે સત્તર સત્તર વાર
 ધડીની ગણતરીમાં નિગોદે
 ત્યાંના અતિ દીર્ઘ સંસારમાં.
 લાખો દુઃખના આલેખન મધ્યે
 સુખનાં સ્વપ્નનો ય
 નથી લખ્યો એકે અક્ષર
 સંસારના સંસરણુ વેતાઓએ
 નારકીની નિજ નોંધપોથીમાં.
 રડી રહ્યાં છે તિર્થંઓ
 અને મિથ્યાભિમાની માનવીઓ ય
 વિષયની પરિણામે અસુંદરતાનાં
 ને મત્સ્યમલાગલ ન્યાયનાં
 અરૈરાટીભયોં અરણ્યમુદ્દન.
 પ્રેમના છળથી છળાયાનાં
 અને પશ્ચાતાપથી પહડાયાનાં
 પાતાળમાં પેસી મયેલાં સુખ
 ન પ્રાપ્ત કરી શકે નિર્ભાંજ્ય
 એ પ્રેમની પાછળ કના થનારાઓ.
 ઓછાં દુખદાયી નથી હોતાં
 પ્રેમની પાછળનાં ઝૂરવાં.
 પ્રાપ્ત કરે પુણ્યયોગે
 કોઈકે એ કાલ્પનિક સુખને,
 પણ તેમાંય હોય કેવલ
 સુખના પડછાયાનો પડછાયો જ.
 વિશેષ વિષારી અને
 વિષયની વિશેષ રસખીલવણી.

× ×
 સુંવાળા સાપના સરખો હોય
 ગલગલીયાં કરતો
 શ્યામાઓના શરીરને સ્પર્શ.
 વિષને વરસાવે
 વિષારી વેલડીનાં ફૂલનાં
 લીધાં દીધાં સુખનિયાં.
 રેલાવે એ રસિકડાં
 સંસારની રમરમમાં જાલીમ ઝેરને
 નવ નવ જાતિનાં ફૂલફૂલી

અંક ૧]

ધન સાર્થવાહ

[૧૭

નવરંગી એ નારી-વેલડીનાં
સુરંગી સુવૃત્ત ફળો
અને તેની સ્પર્શમહાનમીકાશો
સર્જવે એ સુખને મૃત્યુ
આ સંસારમાં સદાને માટેય.
નિર્વિવેકી નરકીટને
અજ્ઞાનના અધારામાં
અમૃતથી ભર્યા આભાસતા
વામાએના વદનાદિ કુડો.
હોય છે અશુચિપૂર્ણ
અને અંતે દાક્ષણ્ય વિપાકી.
હોય છે એમાંનું કૈ
સૌને ખીભત્સ તરીકે સમજવું
અતીવ શરમજનક સંસારમાં.
ન સમજવા દે સત્યને
શીઘ્રતાથી માયાવી આચ્છાદન.
કુત્સિતનાં જ કુત્સહલ હોય
નિર્વિવેકી માનવતાને
સૂક્ષ્મકંટાળાં ને ખુબલીયાળા
કામિની-કૌવચનાં આલિંગન
તનતાપને દેનારાં હોય
નરકાદિ દુર્ગતિઓમાં
જીવને જનમોજનમ.

x

x

x

પામતી અનંતાં મૃત્યુ
પુરુષોની આકર્ષણ છુરીથી
માનવંતી ય મહિલાઓ.
શશુમારથી ય વધારે શોભતી
એ જાતવાનની કુલ મર્યાદાઓ
તોડી ફોડી નાખતાં
કાસુકોના મલિન કરનાં દાન.
યારોના ઉરમાંના ભય
અજ્ઞામતાં સાહસ આદરાવી
માનભૂલેલી એ મહામાયાએને
પાડતા પાપાનુબંધી
પતિપુત્રાદિની હત્યાના પાપમાં.
વિષય-પ્રપંચની મૈલી મીઠાશથી

રમદોળી નાખતા નર પિશાચો
પેતાના પંજનમાં પડેલી પ્રમદાઓનું
માનવતામયું સુંદર જીવન.
આર્તધ્યાનની અટવીમાં નાખી
દુર્ગતિના દુર્ગમ પંથે દોરતા
ભમરાઓની માફક ભમતા
નવ નવ નેહી નર નફટો
કૈ કૈ કમનસીય નારીઓને.
વિષની વેલડીઓના કરતાં
જરાય ઓછાં નથી ઝેરી
નરજાતિનાં ઝાડનાં ઝેર.
અસ્થિર કરી મેલે
ખિચારી ખાળાઓનાં અંતર
પુરુષોની છુપી ચંચળતા ભરી
અવસરે આછી ઓછી જણાતી
ઇન્દ્રમલીય સ્થિરતા જ.
સળગાવી દે એ પુરુષો જ
સ્વાભાવિક શરમાળ નારીઓની
શુભસમૂહની જનેતા
આર્યજનની શી શરમને.
નિર્લજ્જ બનાવી એમને
કરાવે નારકીનાં પતન
એઓ જ વિષયના ધૃષ્ટાઓ.
સખળાને નખળી પાડી
નારીજાતની સુસીમતમાં મેલી
તેમને નસાડનારા નરો
નથી નસાડતા, કેવલ કાયાને જ,
પણ નસાડે છે તેમના ચિત્તને ય
દેવગુરુથી દૂર સુદૂર.
પાતિપ્રત્યના કારાગૃહમાં પૂરી
ચૂરી નાખે ક્યારેક તેમની
બલેરી ધાર્મિક ભાવનાઓ
એ જ અધાર્મિક સત્તાધારીઓ.
ઇચ્છાએ કે અનિચ્છાએ
ધડેલી દે અનર્થની ગતીમાં
આધીન બનેલી નારીઓને
પુરુષોનાં બલ પરાક્રમે.

૧૮]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૧

માનિનીના મનમર્કટને લોભાવી
 નચાવે નરસ્વાર્થાઓ
 યથેચ્છાનુસારે સંસારમાં.
 અદ્ય કાલમાં જ ઊતરી જાય
 સુખની માન્યતાનાં ઘેન એમનાં
 પમનાં પગરખાં શી મણુના થતાં
 લાગેલા મન પરના મૂઠ મારથી.
 બળતાં ને ઝળતાં
 રોતાં ને કકળતાં
 સંસાર પૂરા થાય છે
 સંસારની એ ગતિઓના.
 x x
 સ્નેહના રંગોની અસ્થિરતા
 પડહ પીટી દુનિયાને દર્શાવતી
 ખીલી ન ખીલી સૌન્દર્યસંધ્યા
 ખેંચી લઈ જાતી માનવીને
 મૃત્યુના અંધારા તરફ.
 હસતાં ને ફેરમને ફેરતાં
 નાજુક નવફૂલડીયાં
 ફૂલ્યાં ન ફૂલ્યાં
 પામતાં પામર પરિણામ
 કરમાવાની કુરુણતાનાં
 આ અનાદિ સંસારની
 અતિવિષમ વિષવાટિકામાં.
 સ્નેહમાં ને વતસલતામાં
 પ્રણયમાં ને પ્રણયાનુનયમાં
 રમતા હોય સ્વાર્થના સર્પો
 રેલાય ના લાંથી સુખનાં અમૃત
 મૂખ મમતાળુ આતમામાં.
 અસ્થિર આલેખાયાં
 ચક્રવર્તીઓ ને દેવેન્દ્રોનાં સુખ
 જમતના સૌ શ્રેષ્ઠ પુરુષોથી.
 જરા ય ઓછા નહોતા
 ચઢી સુબૂમ ને ધ્રુવહતના
 અતિતૃષ્ણા ને ધ્રુવ્યદ્વિષભયાં
 અંતર બાળતા બળાપા.
 દિવ્ય પુરુષોનાં ય

બળતાં હૈયાં હોય
 વૈર [વરોધ ને સેવાબાવથી.
 દુઃખના ભંડાર જ ભર્યા છે
 સંસારી આત્માના અંતરમાં.
 વેદાય ત્યાં શાતાવેદનીયનો
 સ્વદ્ય જ ને નામનો જ
 અસ્વાધીન સુખાનુભવ ક્યારેક.
 કુંભીપાકમાં ધકેલાઈ રહેલાં
 કતલના યંત્ર બણી દોરાવાતાં
 ફાંસીના માંચડે સુકાવાતાં
 ગર્ભાશયના અંધારામાં ફેંકાવાતા
 દીન પરાધીન પ્રાણી
 આવતા મહાદુઃખની વ્યાકુલતામાં
 યુમાવી બેસે પોતાની
 સુખનાં ફાફાં મારવાની સમજને ય.
 કેવાં દુઃખ ને કેવી વિટંબના !
 એની મીમાંસા ય ઉપજવે
 કુરુણની કમકમાટી
 મહાનુભાવનાં કામળ હૈયાંને.
 દુઃખના ને વિટંબનાના
 આ અપાર ને અગાધ દરિયામાં
 ક્વચિત્ કયાંથીક ટપકતાં
 શાતાવેદનીયનાં સુખ બિન્દુડાં
 નિશ્ચયથી સુખાભાસ છતાંય
 સુખના વ્યવહારે વ્યવહારાય
 વ્યવહારના સુવેતાઓથી.
 પુણ્યોદયથી પમાતાં
 એ પૌદ્ગલિક સુખોય
 કહેવાયાં છે કાર્મક્રમિકોથી
 આમની સુપ્રવૃત્તિનાં જ પરિણામ.
 પણ ન હોય એ સાનુબંધી
 અચરમાવર્તે મહામલત્વથી.
 સરિતાના જલપ્રવાહના
 દીર્ઘકાલીન સતત ધર્ષણથી
 સહજ સુવૃત્ત બની જતા
 પથ્થરગોલકની નયમ,
 મયાપ્રવૃત્તિના ધર્ષણુઓ

अंक १]

धन सार्थवाह

[१६

धर्मना भारथी हणवा अनताने
 सामान्य शुद्धिथी जगतती
 शुभानुष्ठाननी प्रवृत्ति ज
 छिपजवे प्रायः सुअना अनुअंध
 यरभावर्तना महोदयकालमां.
 आत्मानी अे सामान्य शुद्धि
 अने तेनां अे शुभानुष्ठान
 ओणभाय अर्ही
 धर्मयोगादि अण्डान्तरथी.
 नयकल्पनाथी कल्पे तेमां
 अनेकान्त कार्यकारणुभाव
 निश्चय ने व्यवहारना महावच्छिडे.
 x x x

अतीव दुष्पदायी ने विडम्बक
 आत्माने प्रतिदुल साधनरूपी
 दुर्गतिनी महागतीओमां
 धकेलाध जता जंतुओने
 धारणु करे
 अने सुस्थानमां भूके
 ओतुं नाम धर्म.
 योगे आत्मने भोक्षमां
 अने भोक्षने अनुदुल साधनोमां
 ओतुं नाम योग.
 अे धर्मना योगथी
 शुं शुं नथी सधातुं
 शुं शुं नथी सांपडतुं
 अेना समाराधक महाशयने,
 धन्दिथे अने मनने
 भोज आराम अर्पनारां
 श्रेष्ठतानी परिसीमा पर्यन्तनां
 अर्धाथ पौद्गलिक तरवे।

पूरा पाडते अे
 महादानी धर्मव्यवहारी.
 शुभता ने सिद्धिना क्यविक्यथी
 निश्चयनी महाशुद्धि समर्पता
 महाकल्याणुने प्रदाता अे
 आस्वाह करावे आत्मने
 भोक्षसुधीनां भूणभूत
 अंतरनां लोकातर महासुभो.
 वासुदेवनां अने दानवेन्द्रनां
 यकवर्तीनां अने देवेन्द्रनां
 पौद्गलिक महासुभोने,
 अने वणी अेथीय यडतां
 समत्वना सर्वश्रेष्ठ सुभोने
 समर्पनारा अे धर्मने
 काणु ना अपनाने
 महानुभाव कृतस सन्नन ?
 अे कृपाणुनी कृपाअे ज
 अनुकृणता भेणवनारा
 अने सुभानुभव करनारा
 शा भाटे सायवी न रापे
 सदाय अेनी साध वडादारी ?
 अेने जेवडा अननाराअे।
 न भेणवी शके डरी
 अे अनुदुलता सुपदायिनी
 पारमेश्वरी महाकृपा.
 छिपदेशता महानुभावो अेथी ज;
 "समर्पो ने समायरे।
 सुधु तपो ने सुंदर भावो
 भावनी सुप्य पायनताअे
 परस्परनां पोषक अेने।
 धर्मनां अे जव्य अंजो
 हणुकर्मां जव्यात्माअेने." (याधु)

एक अप्रसिद्ध जैन महाकाव्य

लेखकः—श्रीयुत भंवरलालजी नाहटा, वीकानेर

कवि पुण्यकुशलकृत भरतेश्वर—बाहुबलि महाकाव्यकी एक अपूर्ण प्रति तेरापंथी संप्रदाय-
 के पूज्य श्री तुलसीरामजी महाराजके पास थी। इसका पता हमें कई वर्ष पूर्व तेरापंथी
 साधुओंद्वारा ही मिला था। उन लोगोंको यह महाकाव्य बहुत पसन्द आया था इससे इसकी

प्रशंसा करते हुए पूर्ण प्रति अन्वेषण करनेकी ओर हमें प्रेरित किया। हमें इस प्रतिको देखनेकी जिज्ञासा हुई और एक बार हम गंगाशहरमें स्थित तेरापंथी संप्रदायके पूज्यजीके पास गये। उन्होंने सहर्ष १६ वीं शतीकी लिखी हुई सुन्दर और अपूर्ण प्रति दिखाई। हमने उसे देखकर कुछ नोट करनेकी इच्छा प्रकट की तो उन्होंने अपने साम्प्रदायिक नियमकी आपत्ति दर्शाई, हमें तो इसीसे सन्तोष हुआ कि एव उच्च कोटिका नवीन महाकाव्य मिला।

गत वर्ष बंबई जाते हुए रेलमें तेरापंथी सभाके कार्यकर्ता गंगाशहरनिवासी भाई श्री नथमलजी बनोटने भरतेश्वर-बाहुबलि महाकाव्यकी प्रति आगराके श्रीविजयधर्मलक्ष्मी ज्ञानमंदिरमें होने व उसकी तेरापंथी समाज द्वारा नकल करवाकर अधूरी प्रतिको पूर्ण करवानेका शुभ संवाद दिया। हमने आगराके श्रीविजयधर्मलक्ष्मी ज्ञानमंदिरमें जा कर देखा तो इस महाकाव्यकी दो प्रतियां मिलीं जिनमें एक संवत् १६५९ की और दूसरी २० वीं शतीकी थी। संभवतः दूसरी प्रति पहलीकी नकल होगी, क्योंकि दोनो प्रतियोंमें ग्रन्थकारकी कोई प्रशस्ति नहीं है अतः इसका रचनास्थान, रचनाकाल आदिकी तिथि अज्ञात है।

पहली प्रति संवत् १६५९ के भाद्रवा वदि १३ के दिन लिखी हुई है। इसके पत्र ६६ हैं, प्रत्येक पृष्ठ में १४ पंक्ति और एक एक पंक्तिमें ४३-४४ अक्षर हैं। दूसरी प्रति १२२ पत्रोंकी और बीसवीं शतीकी लिखी हुई है। वह ग्रंथ १८ सर्गोंमें समाप्त होता है जिनमें क्रमशः ७९, ९६, १०७, ७९, ८१, ७५, ८३, ७५, ७७, ७५, १०५, ७३, ६७, ७८, १३१, ८१, ८९ और ८३ श्लोक हैं। समस्त श्लोक १५३४ हैं, ग्रंथाग्रंथकी संख्या लिखी हुई नहीं है। ग्रंथके आदि और अंतिम श्लोकके साथ साथ प्रत्येक सर्गका अंतिम अंश दिया जाता है, ताकि प्रत्येक सर्गका प्रतिपादित विषय भी ज्ञात हो जाय। इस महाकाव्यके रचयिता कवि पुण्यकुशल तपागच्छीय पं. सोमकुशलके शिष्य थे और यह ग्रंथ श्रीविजयसेनसूरिके राज्यमें अर्थात् संवत् १६५२-१६५९ के बीचमें बना है।

आदिः—अर्थाषिभिर्भारतभूसुजां बलाद् भूतातपत्रः स्वपुरीमुपागतः ।

विमृश्य दूतं प्रजिघाय वाग्मिनं ततोजसे तक्षशिलां महाभुजे ।१।

सर्गोंके अंतिम अंशः—

इति श्री पं. सोमकुशलगणेशिष्य—पुण्यकुशलगणिविरचिते भरतबाहुबलिसंवादे महाकाव्ये भरतदूतागमो नाम प्रथमः सर्गः ।

इति श्री पं. सोमकुशलशिष्य—पुण्यकुशलविरचिते भरतबाहुबलिसंवादेमहा काव्ये दूत-वाक्योपन्यासवर्णनो नाम द्वितीयसर्गः ॥२॥

इति श्री पं. सोमकुशलशिष्य—पुण्यकुशलविरचिते भरतबाहुबलिमहाकाव्ये दूतप्रत्यागमो नाम तृतीयसर्गः ॥३॥

इति श्री पं. सोमकुशलगणेशिष्य—पुण्यकुशलविरचिते भरतबाहुबलिमहाकाव्ये उन्माद-दीपनो नाम चतुर्थः सर्गः ॥४॥

अ३ १]

अ३ अप्रसिद्ध जैन महाकाव्य

[२१]

इति श्री पं. सोमकुशलशिष्य—पुण्यकुशलविरचिते भरतबाहुबलिमहाकाव्ये सेनासज्जीकरणसामग्रीवर्णनो नाम पंचमः सर्गः ॥५॥

इति श्री पं. सोमकुशलशिष्य—पुण्यकुशलविरचिते भरतबाहुबलिमहाकाव्ये प्रथमसेना-निवेशवर्णनो नाम षष्ठः सर्गः ॥६॥

इति श्री पं. सोमकुशलशिष्य पुण्यकुशलविरचिते भरतबाहुबलिमहाकाव्ये वन-विहार क्रीडावर्णनो नाम सप्तमः सर्गः ॥७॥

इति श्री सोमकुशलशिष्य—पुण्यकुशलविरचिते भरतबाहुबलिमहाकाव्ये सैन्यप्रस्थान वर्णनो नाम अष्टमः सर्गः ॥८॥

इति श्री पं. सोमकुशलशिष्य—पुण्यकुशलविरचिते भरतबाहुबलिमहाकाव्ये देश-सीमा-प्रापणो नाम नवमः सर्गः ॥९॥

इति श्री पं. सोमकुशलशिष्य—पुण्यकुशलविरचिते भरतबाहुबलिमहाकाव्ये सचैत्यो-द्यानाभिगमो नाम दशमः सर्गः ॥१०॥

इति श्री पं. सोमकुशलशिष्य—पुण्यकुशलविरचिते भरतबाहुबलिमहाकाव्ये चरोक्ति-विन्यासवर्णनो नाम एकादशसर्गः ॥११॥

इति श्री पं. सोमकुशलशिष्य—पुण्यकुशलविरचिते भरतबाहुबलिमहाकाव्ये रणात्साह-दीपनो नाम द्वादशः सर्गः ॥१२॥

इति श्री पं. सोमकुशलशिष्य—पुण्यकुशलविरचिते भरतबाहुबलिमहाकाव्ये बाहुबलि-संग्रामभूष्यागमो नाम त्रयोदशः सर्गः ॥१३॥

इति श्री पं. सोमकुशलशिष्य—पुण्यकुशलविरचिते भरतबाहुबलिमहाकाव्ये सैन्य-समागमवर्णनो नाम चतुर्दशः सर्गः ॥१४॥

इति श्रीतपागच्छाधिराजश्रीविजयसेनसूरीश्वरराज्ये पं. श्री सोमकुशलशिष्य—पुण्य-कुशलविरचिते बाहुबलिमहाकाव्ये युद्धवर्णनो नाम पंचदशः सर्गः ॥१५॥

इति श्रीतपागच्छाधिराजश्रीविजयसेनसूरीश्वरराज्ये पं. सोमकुशलशिष्य—पुण्यकुशल-विरचिते भरतबाहुबलिमहाकाव्ये गीर्वाणवचःस्वीकारकरणो नाम षोडशः सर्गः ॥१६॥

इति श्रीतपागच्छाधिराजश्रीविजयसेनसूरीश्वरराज्ये पं. श्री सोमकुशलशिष्य—पुण्यकुशल-विरचिते बाहुबलिमहाकाव्ये भरतबाहुबलिद्वंद्वयुद्धवर्णनो नाम सप्तदशः सर्गः ॥१७॥

पुण्योदयाद्भवति सिद्धिरिहाप्यशेषा, पुण्योदयात्सकलबंधुसमागतश्च ।

पुण्योदयात्सुकुलजन्म विभूतितामः पुण्योदयाल्लसति कीर्तिरनुत्तराभाः ॥८३॥

इति श्रीतपागच्छाधिराजश्रीविजयसेनसूरीश्वरराज्ये पंडितश्रीसोमकुशलशिष्य—पुण्यकुशल-विरचिते भरतबाहुबलिमहाकाव्ये भरतबाहुबलिकेवलज्ञानोत्पत्तिवर्णनो अष्टादशः सर्गः ॥१८॥

समाप्तश्चायं ग्रंथः ॥ संवत् १६५९ वर्षे भाद्रवा वदि १३ दिने चेला हां (?) लेखत् ॥

जैन प्रकाशन संस्थाओंका कर्तव्य है कि ऐसे अप्रसिद्ध ग्रंथोंको शीघ्र ही प्रकाशित करे ।

મૂર્તિપૂજનો પ્રભાવ

લેખક-પૂ. મુ. મ. શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી [પૂ.આ.મ.શ્રી.વિજયરામચંદ્રસૂરિશિષ્ય]

કામશાસ્ત્રકાર વાત્સ્યાયન મુનિ કહે છે કે ' જે જ્ઞાન શબ્દોદ્ધારા આપી શકાય છે, તે પુસ્તકોમાં હોય છે. પરંતુ, જે સમજ શબ્દોદ્ધારા આપી શકાતી નથી, તે કાર્ય ચિત્રોદ્ધારા થઈ શકે છે. અંગ્રેજીમાં પણ કહેવત છે કે-“One picture is worth ten thousand words”. એક ચિત્ર દશ હજાર શબ્દો બરાબર છે.

જ્ઞાનના ગૂઢતમ રહસ્યો સમજાવવા માટે દરેક દેશના વિદ્વાનોએ સાંકેતિક ચિત્રોવડે, સંકેતો વડે, ગૂઢાક્ષરો (shorthands) વડે, ગૂઢ શબ્દો (codewords) વડે, રૂપકો વડે, તથા કથા (fables) વડે અને મૂર્તિ (models) વડે પ્રયાસ કર્યો છે. પરંતુ એ સર્વમાં મૂર્તિપૂજના વિધાનમાં સૂક્ષ્મદષ્ટિ અને બુદ્ધિનો જે ચમત્કાર દેખાય છે, તે બીજા કશામાં દેખાતો નથી. જ્ઞાનને જાણવાનું દ્વાર જે મૂર્તિ (Letter) છે, તે પછી જ્ઞાનસ્વરૂપ પરમાત્માને જાણવાનું દ્વાર પણ મૂર્તિ (Image) જ હોય, એમાં આશ્ચર્ય નથી. મૂર્તિ કે તેની પૂજનું ખંડન કરનારાઓ પણ પોતાના વિચારો બીજાઓ ઉપર ઠસાવવાને માટે અક્ષરાત્મક મૂર્તિઓનો જ આશ્રય લે છે, કારણ કે-તેઓના વિચારોનું પ્રતિપાદન કરનારાં પુસ્તકો નિરાકાર વિચારોને સમજાવનારી એક પ્રકારની મૂર્તિઓ જ છે.

થોડામાં ઘણા અર્થોને બતાવવાનું કાર્ય આકૃતિ કે મૂર્તિવડે જ થઈ શકે છે. મૂર્તિ-પૂજકો “ મૂર્તિ કે તેની આકૃતિને જ ઈશ્વર કે પરમાત્મા માને છે, ” એમ નથી, કિન્તુ એ આકૃતિ કે મૂર્તિ દ્વારા જ્ઞાત થતી (જાણાતી) કોઈ અન્ય અગમ્ય વસ્તુને જ ઈશ્વર કે પરમાત્મા માને છે. અને તે અગમ્ય ઈશ્વર કે પરમાત્માની જ અર્ચના પૂજના અને ભક્તિ મૂર્તિ મારફત કરે છે. અગમ્ય ઈશ્વરનું જ્ઞાન કે ધ્યાન કરવા મૂર્તિપૂજક મૂર્તિનો આશ્રય લે, એમાં ખોટું પણ શું છે? લાખો માઈલ વિસ્તારવાળી પૃથ્વીનું જ્ઞાન કે ભાન વિદ્યાર્થીઓને શું એક નાની માટલી જેવડા પૃથ્વીના ગોળા વડે કે ત્રણ સાડાત્રણ ફીટ ચોરસ નકશા વડે નથી કરાવી શકાતું? અથવા આકાશમાં ઊગેલા બીજાના ચન્દ્રમાને જેવા માટે, શું કોઈ છાપરા ઉપર કે ઝાડની ટોચ ઉપર જેનારની દષ્ટિને આરંભમાં નથી સ્થાપન કરવી પડતી? પડે જ છે. અતિસ્થૂલ કે અતિસૂક્ષ્મ વસ્તુનું જ્ઞાન કરાવવા માટે મધ્યમ સ્થૂલ પદાર્થોનો આશ્રય આ જગતમાં સર્વ બુદ્ધિમાન પુરુષોને જે સર્વત્ર લેવો જ પડે છે, તે પછી સ્થૂલથી પણ સૂક્ષ્મ (જ્ઞાનસ્વરૂપે લોકલોકબ્યાપી) અને સૂક્ષ્મથી પણ સૂક્ષ્મ (આકૃતિવડે સર્વથા અમૂર્ત) એવા પરમેશ્વર કે પરમાત્માનું જ્ઞાન કરાવવા માટે અને તેમના પ્રત્યે ભક્તિભાવ પ્રગટાવવા માટે શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓને મૂર્તિની યોજના કરવી પડે, તેમાં આશ્ચર્ય શું છે? જે શિક્ષક વિદ્યાર્થીની બુદ્ધિમાં ઉતારવા માટે અનેક પ્રકારના જાણીતા સ્થૂલ દર્શાંતો આપી શકે છે, તથા આકૃતિઓ દોરીને વિષય સમજાવી શકે છે, તે શિક્ષક કુશળ શિક્ષક ગણાય છે. જેઓ તેમ કરી શકતા નથી, તેઓ ગમે તેટલા વિદ્વાન છતાં સફળ શિક્ષક થઈ શકતા નથી. પરમેશ્વર કે પરમાત્માનું જ્ઞાન સૌથી વધારે અગમ્ય છે. એ જ્ઞાન આપવા માટે, સ્થૂલ મતિથી ગ્રાહ્ય એવા પ્રતીકો અને મૂર્તિઓની યોજના કરીને આપણા દિવ્યદર્શી મહર્ષિઓએ સાચે જ મોટી કુશળતા બતાવી છે.

ચાર નિક્ષેપનું મહત્ત્વ

કોઈ પણ વસ્તુના ઓછામાં ઓછા ચાર ધર્મ પ્રસિદ્ધ છે: નામ, આકૃતિ, દ્રવ્ય (અતીત, અનાગત ગુણ્યુક્ત વસ્તુ) અને ભાવ (વર્તમાન વિદ્યમાન ગુણ્યુક્ત વસ્તુ).

વસ્તુના આકાર અને ગુણરહિત ધર્મ, તે નામ. વસ્તુના ગુણરહિત પણ નામ તથા આકારસહિત ધર્મ, તે આકૃતિ. વર્તમાન ગુણ તથા આકાર સહિત તથા અતીત અનાગત ગુણ સહિત વસ્તુનો ધર્મ તે દ્રવ્ય, અને અતીત અનાગત ગુણરહિત પણ નામ આકાર અને વર્તમાન ગુણસહિત ધર્મ તે ભાવ.

સમાન ગુણવાળા (તીર્થંકરો) નાં ભિન્ન નામો, તથા એકનામ (મહાવીર) વાળાના ભિન્ન ગુણો દેખાય છે. તેમાં એકસો ભાવ નિક્ષેપ, કે એકલો નામ નિક્ષેપ કારણ્યુક્ત હોતો નથી, કિન્તુ દ્રવ્યાદિ અન્ય નિક્ષેપ પણ કારણ્યુક્ત છે. જગતના પદાર્થોના ત્રણ વિભાગ છે: હેય, જેય અને ઉપાદેય. જે પદાર્થો હેય, જેય અને ઉપાદેય હોય, તે પદાર્થો ચારેય નિક્ષેપે હેય, જેય અને ઉપાદેય અને છે. જેમકે—મુનિએને સ્ત્રી હેય છે. એટલે સ્ત્રીઓનું વર્તમાન શરીર (ભાવ નિક્ષેપ) જ નહિ પણ સ્ત્રીકથા (નામનિક્ષેપ), સ્ત્રીચિત્ર (સ્થાપનાનિક્ષેપ), તથા સ્ત્રીનું આલ યા મૃતક શરીર (દ્રવ્યનિક્ષેપ) પણ વર્ણ્ય જ છે. ‘ભગવાન મહાવીર’ ઉપાદેય છે, એટલે ભગવાન મહાવીરનો ભાવનિક્ષેપ (કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી ધર્મદેશના આપવા માટે સમવસરણ્યુમાં ગિરાજમાન અવસ્થા) જ માનનીય છે, એમ નહિ, પણ ભગવાન મહાવીરનું નામ, આકાર, અને પૂર્વોત્તર અવસ્થા પણ માનનીય છે. ભારતભૂમિ એ જેય છે, એટલે ભારતભૂમિનું નામ, તેના આકાર બતાવનારું ચિત્ર અથવા નકશો, અને એ ભારતભૂમિ ઉપર રહેલ નદીનાળાં, દ્વિપ, સમુદ્ર, પર્વત, અરણ્ય, મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી અને અન્ય જંતુઆ વગેરે સઘળું જેય છે.

એ રીતે શત્રુ (હેય), મિત્ર (ઉપાદેય) કે અશત્રુમિત્ર (જેય) ચારે નિક્ષેપથી હેય, જેય કે ઉપાદેય છે, કિન્તુ કોઈ એક જ નિક્ષેપથી નહિ. વસ્તુમાત્રમાં જેમ (નામાદિ) ચાર ધર્મો પ્રસિદ્ધ છે, તેમ બીજા પણ અનેક (ક્રમભાવી, સહભાવી, સાધારણ, અસાધારણ્યાદિ) ધર્મો લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે. સત્ત્વ, જેયત્વ, પ્રમેયત્વ, દ્રવ્યત્વ, વસ્તુત્વ આદિ પ્રત્યેક વસ્તુના સાધારણ ધર્મો છે, અને ચૈતન્ય, કર્તૃત્વ, ભોક્તૃત્વ, પ્રમાતૃત્વ, જીવત્વ, પુદ્ગલત્વ, ધર્મત્વ, અધર્મત્વ, આકાશત્વ, કાલત્વાદિ વસ્તુઓના અસાધારણ ધર્મો છે. વળી જીવમાં જેમ ચૈતન્ય, કર્તૃત્વાદિ સહભાવી ધર્મો હોય છે, તેમ હર્ષ, વિષાદ, સુખદુઃખાદિ ક્રમભાવી ધર્મો હોય છે. પુદ્ગલમાં જેમ રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શાદિ સહભાવી ધર્મો હોય છે, તેમ અણુત્વ, મહત્ત્વ, સંખ્યા, પરિમાણ, સંયોગ, વિભાગાદિ ક્રમભાવી ધર્મો હોય છે. એ રીતે બીજાં દ્રવ્યો માટે પણ સમજી લેવું. એ જ રીતે અસ્તિત્વે સ્વદ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવાદિગત ધર્મો અનંત હોય છે, અને એ બધા એક સાથે કહી શકાતા નથી, તેથી વસ્તુમાત્ર (શબ્દ દષ્ટિએ) અનિર્વચનીય પણ ગણાય છે. તથા વસ્તુ અને તેના અનંત ધર્મો પ્રત્યેક સમયે પરાવર્તન પામવા છતાં ત્રણેય કાળમાં કદી પણ સર્વથા નાશ પામતા નથી, તેથી વસ્તુમાત્ર (અર્થ દષ્ટિએ) ‘અખંડ’ ગણાય છે. એવી અખંડ અને અનિર્વચનીય વસ્તુને વ્યવહારના ઉપયોગમાં લાવવા માટે તેના ખંડ અને ભેદની કલ્પના કરવી પડે છે. તે સિવાય, તેનું નિર્વચન થઈ શકતું નથી. એ કલ્પનાની વસ્તુને શાસ્ત્રમાં નિક્ષેપ શબ્દથી કહેવામાં આવે છે.

વસ્તુમાત્રનો વ્યવહાર શબ્દ, અર્થ અને જ્ઞાનરૂઝે થાય છે. એટલે વ્યવહાર ત્રણ પ્રકારના છે: શાબ્દિક, આર્થિક અને બૌદ્ધિક. શાબ્દિક વ્યવહારનો નિર્વાહ 'નામ' નિક્ષેપથી થાય છે. આર્થિક વ્યવહારનો નિર્વાહ 'દ્રવ્ય' અને 'ભાવ' નિક્ષેપથી થાય છે. તથા બૌદ્ધિક વ્યવહારનો નિર્વાહ 'સ્થાપના' નિક્ષેપથી થાય છે.

જાતિ, ગુણ, ક્રિયા, કે દ્રવ્યાદિ નિમિત્તોની અપેક્ષા રાખ્યા વિના જ વસ્તુને ઓળખવા માટે, ઇચ્છાનુસાર કંઈ પણ 'સંજ્ઞા' રાખવી, તે વસ્તુનો નામ નિક્ષેપ (Name or negative aspect) છે. જેનું નામ થઈ ચૂક્યું છે, તેવી વસ્તુના સમાન આકારવાળી પ્રતિમા અથવા ચિત્રમાં તે વસ્તુની સ્થાપના કરવી, તે સદ્ભાવ અથવા તદાકાર, તથા બિન્ન આકારવાળી વસ્તુમાં સ્થાપના કરવી તે અસદ્ભાવ અથવા અતદાકાર સ્થાપના નિક્ષેપ (Representative aspect) છે. ભવિષ્યમાં સાધુ પર્યાય પામવાની યોગ્યતાના કારણે કે ભૂતકાળમાં સાધુ પર્યાયનું પાલન થયું છે, તે કારણે વર્તમાનમાં તેને સાધુ કહેવો, તે દ્રવ્ય નિક્ષેપ (Privative side) છે. અને તત્પર્યાય પ્રાપ્ત વસ્તુમાં 'તત્' વ્યવહારને ભાવ નિક્ષેપ (Model standpoint અથવા positive aspect) કહે છે.

અપ્રસ્તુત અર્થ કે તેના ધર્મનું નિરાકરણ, અને પ્રસ્તુત અર્થ કે તેના ધર્મનું પ્રરૂપણ કરવા માટે નિક્ષેપની જરૂર છે. અવ્યુત્પન્ન શ્રોતાની અપેક્ષાએ અપ્રસ્તુતનું નિરાકરણ, અને વ્યુત્પન્ન શ્રોતાની અપેક્ષાએ પ્રસ્તુતનું પ્રરૂપણ કરવાની જરૂર પડે છે. નિક્ષેપથી વ્યુત્પન્નનો પણ પ્રસ્તુત અર્થવિષયક સંશય કે વિષયક નાશ પામે છે.

અખંડ અને અનિર્વચનીય વસ્તુનું જ્ઞાન કરવા માટે તથા જ્ઞાન મુજબ વ્યવહાર કરવા માટે 'નિક્ષેપ'ની અમત્ય છે. તે વિના વસ્તુની ઓળખ, સ્મરણ કે ભક્તિ ઇત્યાદિ થઈ શકતાં નથી. ઓળખ, સ્મરણ કે ભક્તિ ઇત્યાદિ માટે પૂર્વપૂર્વ નિક્ષેપથી ઉત્તર ઉત્તર નિક્ષેપ અધિક અધિક સમર્થ છે. જેમ નામ, તેમ નિર્જીવ સ્થાપના પણ વિન્યાદિ ગુણની સિદ્ધિ માટે પૂજનીય છે. દાખલા તરીકે-ચુરુની પાટ, પીઠ અને આસનાદિ પદાર્થો નિર્જીવ છે, છતાં પૂજનીય, માનનીય અને આદરણીય બને છે.

કેટલાક કહે છે, કે- 'ભાવ' એ જ વસ્તુ છે; ભાવશૂન્ય નામાદિ ત્રણ એ વસ્તુ નથી. તે સાચું નથી. ભાવ એ વસ્તુનો પર્યાય હોવાથી જેમ વસ્તુ છે, તેમ નામાદિ ત્રણ પણ વસ્તુના જ પર્યાય હોવાથી વસ્તુ છે. 'ઇન્દ્ર' કે 'રાગ' શબ્દ કહેવાથી ઇન્દ્ર અને રાગના કેવળ ભાવપર્યાયનો નહિ, પણ નામાદિ ચારે પર્યાયોનો ખ્યાલ આવે છે. પછી જે વખતે જે પર્યાયનું પ્રયોજન હોય છે, તે પર્યાય માટે તે શબ્દની યોજના કરવામાં આવે છે. અથવા, નામાદિ ત્રણનો ઉપયોગ ભાવ લાવવા માટે જરૂરી છે. ભાવના અંગ અને કારણ તરીકે તેનો ઉપયોગ છે. જિનેશ્વરનું નામ, જિનેશ્વરની સ્થાપના અને જિનેશ્વરનો સિદ્ધ-શિલાગત આત્મા કે (અરૂપી) આકાર જેવાથી કે ધ્યાવાથી ભાવોલ્લાસનો અનુભવ થાય છે. જેમ જિનેશ્વરનાં તેમ અન્યનાં નામાદિ લેવાથી કે જેવાથી તેવા તેવા પ્રકારનો ભાવ ઉત્પન્ન થાય જ છે. તદ્વાત એટલો છે કે બિન્નવસ્તુમત નામાદિ ત્રણ ભાવોલ્લાસના એકાન્તિક કે આત્યન્તિક કારણ નથી, કિન્તુ, ભાવ એ ભાવોલ્લાસનું એકાન્તિક અને આત્યન્તિક કારણ છે. અબિન્ન વસ્તુમત નામાદિ ત્રણ તો ભાવોલ્લાસના એકાન્તિક અને

આત્મન્ટિક કારણ છે. કારણકે-ભાવ જેમ વસ્તુધર્મ હોવાથી વસ્તુથી અભિન્ન છે, તેમ અભિન્ન વસ્તુગત નામાદિ ત્રણ પણ વસ્તુધર્મ રૂપ હોવાથી વસ્તુથી અભિન્ન જ છે.

સર્વ વસ્તુઓને પોતપોતાનું કોઈ સ્વતંત્ર નામ હોય છે, તેથી સર્વ વસ્તુઓ નામરૂપ છે. સ્વતંત્ર આકૃતિ હોય છે, તેથી સર્વ વસ્તુઓ સ્થાપનારૂપ છે. સ્વતંત્ર કારણતા હોય છે, તેથી સર્વ વસ્તુઓ દ્રવ્યરૂપ છે અને સ્વતંત્ર કાર્યતા હોય છે, તેથી સર્વ વસ્તુઓ ભાવરૂપ છે. અભિધાન એ નામ છે, આકાર એ સ્થાપના છે, કારણતા એ દ્રવ્ય છે, અને કાર્યતા એ ભાવ છે. જિનેશ્વરનું નામ એ જિનેશ્વરનો ધર્મ ન હોય, તો તે નામના ઉચ્ચારણથી જિનેશ્વરની ઓળખાણ કેમ થાય ? અને તે જ નામથી કોઈ ખીજની ઓળખાણ કેમ ન થાય ? પણ તેમ થતું નથી. જેમ જિનેશ્વરનું નામ તેમ આકાર. જેમ આકાર તેમ દ્રવ્ય, અને જેમ દ્રવ્ય તેમ ભાવ, એ ચારેય જિનેશ્વરને જ ઓળખાવે છે; પણ ખીજને નહિ. તેથી એ ચારેય જિનેશ્વરથી પૃથગ્મૂત નહિ, પણ અપૃથગ્મૂત છે, એમ માનવું જોઈએ.

દુનિયાની બધી વસ્તુઓ-પોતાના અભિધાનથી નામાત્મક છે, આકારથી સ્થાપનાત્મક છે. કારણતાથી દ્રવ્યાત્મક છે, અને કાર્યતાથી ભાવાત્મક છે. જેમ ઘટાદિ સ્થૂલ વસ્તુઓ નામાદિ ચાર સ્વરૂપની છે, તેમ શબ્દાદિ સૂક્ષ્મ વસ્તુઓ અને જ્ઞાનાદિ અમૂર્ત વસ્તુઓ પણ નામાદિ ચાર પ્રકારની છે. ઘટને જેમ નામ, આકાર પ્રત્યાદિક છે, તેમ શબ્દને અને જ્ઞાનને પણ છે. ઘટને સ્થૂલ આકારાદિ છે, તો શબ્દ અને જ્ઞાનને અતુક્રમે સૂક્ષ્મતર અને સૂક્ષ્મતમાદિ આકારો છે. જ્ઞાનને રૂપ નથી પણ આકાર અવશ્ય છે. જૈનશાસ્ત્ર મુજબ અમૂર્ત વસ્તુઓને રૂપ (colour) માનેલ નથી, પણ આકાર (form) માનેલ છે.

નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્ય; એ ત્રણમાં જોકે ભાવશૂન્યત્વ એ ધર્મ સમાન છે, તો પણ-અન્ય ધર્મોથી પરસ્પર ભેદ પણ છે. એ ભેદ પાડવામાં પણ એ પ્રત્યેકના નામાદિ ચાર ભિન્ન ભિન્ન છે, તેથી જ ભેદ પડે છે, પણ ખીજથી નહિ. મહાવીર શબ્દરૂપ નામને જેમ (૧) નામ છે, તેમ (૨) (અક્ષરોનો) આકાર છે. એ અક્ષરો જે શાહી વગેરેથી બન્યા છે, તે (૩) દ્રવ્ય છે. અને તે અક્ષરોથી જે કાર્ય થાય છે, તે જ તેનો (૪) ભાવ છે. એ જ રીતે સ્થાપનાને પણ નામાદિ ચાર છે, અને દ્રવ્યને પણ નામાદિ ચાર છે. સ્થાપનાનું સ્થાપના એવું (૧) નામ, તેની અમૂક (૨) આકૃતિ, તેનું અમૂક પાષાણાદિ (૩) દ્રવ્ય, અને તેનું અમૂક પ્રકારનું જ્ઞાનાદિ કરાવવા રૂપ કાર્ય એ (૪) ભાવ છે, તથા દ્રવ્યનું દ્રવ્ય એવું (૧) નામ, ઉત્કણુ-વિક્ષણુ-કુંડલિતાદિ-આકારથી વિલક્ષણુ નિર્વાકાર (૨) આકાર, પૂર્વોત્તરાદિ અવસ્થારૂપ (૩) દ્રવ્ય, અને અમુક પ્રકારના ધોષને કરાવવાદિ કાર્ય રૂપ (૪) ભાવ.

એ રીતે નામાદિ ત્રણમાં જેમ પરસ્પર સમાનતા છે, તેમ પરસ્પર ભેદ પણ સિદ્ધ છે, અને તેનું કારણ પ્રત્યેકના નામાદિ ચાર ભિન્ન છે, તે જ છે જેમ દૂધ અને છાસમાં દ્રવ્યત્વ અને શ્વેતત્વ સમાન છે, છતાં બંનેનાં કારણાદિ, કાર્યાદિ અને સ્વરૂપાદિ જુદાં છે, તેમ નામાદિ ત્રણમાં ભાવશૂન્યત્વાદિ સમાન છે, તોપણ પરસ્પરના કારણાદિ, કાર્યાદિ અને સ્વરૂપાદિ જુદાં છે.

૧. નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્ય, એ ત્રણનાં ત્રણ જુદાં નામો છે.
૨. નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્ય, એ ત્રણના ત્રણ જુદાં આકારો છે.

૩. નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્ય, એ ત્રણના અનુક્રમે ઉચ્ચારનાર, ઘડનાર અને ખનાવનાર જૂદા છે.

૪. નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્ય, એ ત્રણને અનુક્રમે સાંભળનાર, ખોલાવનાર તથા અનુભવનારની શુદ્ધિઓ જૂદી જૂદી થાય છે.

૫. નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્ય, એ ત્રણ પ્રત્યે ક્રિયા બિન્ન બિન્ન થાય છે. નામનું ઉચ્ચારણ કે લખાણ થાય છે. સ્થાપનાનું ઘડતર કે સ્થાપન થાય છે. દ્રવ્યનું ભૂત કે ભાવિ કાળમાં સાક્ષાત્ ભાવરૂપે પરિણમનાદિ થાય છે. તથા

૬. નામના જાપનું, સ્થાપનાની ભક્તિનું તથા દ્રવ્યની આસેવનાદિનું ફળ પણ જૂદું જૂદું મળે છે, તેથી તે ત્રણમાં પરસ્પર ભેદ પણ સિદ્ધ છે.

અખંડ અને અનિર્વચનીય વસ્તુને ઝોળખવા માટે, ઝોળખીને યાદ રાખવા માટે અને યાદ રાખીને તેની બિન્ન બિન્ન પ્રકારે આસેવનાદિ કરવા માટે તે વસ્તુના એકલા ભાવ (Positive aspect)થી ચાલી શકતું નથી, કિન્તુ, તે માટે તેનાં નામ (Negative aspect), સ્થાપના (Representative aspect) અને દ્રવ્યાદિ (Privative or potential aspect) ની પણ જરૂર પડે છે.

નામને વસ્તુની સાથે વાચ્ય-વાચકભાવ સંબંધ છે; સ્થાપનાને વસ્તુની સાથે સ્થાપ-સ્થાપકભાવ સંબંધ છે, દ્રવ્યને વસ્તુની સાથે કાર્યકારણભાવ સંબંધ છે, અને ભાવને વસ્તુની સાથે તાદાત્મ્યભાવ અથવા અભેદભાવરૂપ સંબંધ છે. એ ચારેય વસ્તુની સાથે જૂદા જૂદા સંબંધોથી જોડાયેલ છે. એક સંબંધીનું જ્ઞાન અપર સંબંધીનું સ્મારક છે, એ ન્યાયે વસ્તુની સાથે સંબંધ ધરાવતા કોઈ પણ એક સંબંધીનું જ્ઞાન સમગ્ર વસ્તુનું સ્મારક અને છે. નામ, સ્થાપનાદિ વસ્તુના સંબંધી છે, તેથી તે બધાનું કે તે બધામાંથી કોઈ એકનું જ્ઞાન, વસ્તુનું જ્ઞાન કરાવે છે, છતાં દરેકમાં જ્ઞાન કરાવવાની શક્તિ એક નહિ, પણ બિન્ન બિન્ન છે. નામ વસ્તુનું જ્ઞાન એક રીતે કરાવે છે, સ્થાપના જૂદી રીતે, દ્રવ્ય વળી તેથી જૂરી રીતે, અને ભાવ વળી તેથી પણ જૂદી રીતે. પોતપોતાના સ્થાનમાં તે દરેકને સરખું મહત્ત્વ છે. તેાપણ સ્થાપનામાં વસ્તુનો યોધ કરાવવાની, તે યોધને ટકાવી રાખવાની, તથા તે યોધનો જીવનમાં સક્રિય અમલ કરવાની, જે વિશેષ શક્તિ રહેલી છે, તે નામાદિ ખીળાં ત્રણમાં નથી.

‘મૂર્તિપૂજનો પ્રભાવ’ સમજવા માટે એ વસ્તુને હજી જરા વધારે સ્પષ્ટપણે સમજવાની આવશ્યકતા છે. આગળ આપણે જોઈ આવ્યા, કે-મૂર્તિ વસ્તુએને તેા આકાર છે જ. પણ-અમૂર્તિ વસ્તુએને પણ આકાર છે, આકાર રહિત કોઈ ઝીજ આ જગતમાં છે જ નહિ. શબ્દને પણ આકાર છે, અર્થને પણ આકાર છે, અને જ્ઞાનને પણ આકાર છે. આકારરહિત શબ્દ, આકારરહિત અર્થ કે આકારરહિત જ્ઞાન શોધવું આ જગતમાં મુશ્કેલ જ નહિ કિન્તુ અશક્ય છે. એક શબ્દ ખીજ શબ્દથી, એક અર્થ ખીજ અર્થથી અને એક જ્ઞાન ખીજ જ્ઞાનથી જે જૂદું પડે છે, તેમાં મુખ્યપણે આકારભેદ સિવાય ખીજું કંઈ કારણ છે ?

(ચાલુ)

नगरकोटके तीन स्तवन और विशेष ज्ञातव्य

लेखक व संप्राहक—श्रीधुत अगरचंदजी नाहटा, बीकानेर

‘श्री जैन सत्य प्रकाश’ के क्रमांक ११७ से ११९ में डॉ. बनारसीदासजोका ‘जैन इतिहासमें कांगडा’ शीर्षक लेख प्रकाशित हुआ है। हमारे संप्रहमें नगरकोटके तीन स्तवन हैं, जिनसे इस सम्बन्धमें कुछ नई जानकारी मिलती है, वे एवं कई अन्य ऐतिहासिक नवीन बातें जो मेरी जानकारीमें हैं, इस लेखमें प्रकाशित की जा रहीं हैं।

१. जयसागर उपाध्यायने उक्त तीर्थकी यात्रा सं. १४८४ में की थी उस समय चार मंदिरोंका उल्लेख किया गया है, पर इस लेखके साथ दी जानेवाली सं. १४९७ की चैत्यपरिपाटीमें पांच मंदिरोंका उल्लेख किया है वह पांचवां श्रीमाल धिरिया (धीरराज) कारित पासनाथ मंदिर प्रतीत होता है। ‘विज्ञप्तित्रिवेगी’ में गोपाचलपुरमें धिरराजकारित शांतिनाथ मंदिरका उल्लेख है। संभव है चैत्यपरिपाटिका धिरिया और ये अभिन्न हों।

२. नगरकोटके साधु क्षीमसिंहकारित खरतरविधिचैत्य—शांतिनाथकी प्रतिष्ठा जिनेश्वर-सूरिजीके करनेका उल्लेख ‘विज्ञप्तित्रिवेगी’ में है, पर उसका संवत् नहीं दिया गया, जबकि ‘खरतरगच्छगुर्वावञ्जी’ जिसे हम श्रीमान् जिनविजयजीके सम्पादकत्वमें सिंघी जैन ग्रन्थमालासे प्रकाशित करवा रहे हैं उसमें उसका निम्नोक्त उल्लेख है—

“सं. १३०९ श्रीप्रह्लादनपुरे मार्गशीर्ष सुदि १२ समाधिशेखर—गुणशेखर—देवशेखर साधुभक्त—वीरवल्लभमुनिनां तथा मुक्तिमुन्दरी साध्वी दीक्षा। तस्मिन्नेव वर्षे माघ सुदि १० श्रीशान्तिनाथ—अजितनाथ—धर्मनाथ—वासुपूज्य—मुनिसुव्रत—सीमंधरस्वामि—पद्मनाथप्रतिमायाः प्रतिष्ठा कारिता च सा. विमलचन्द्रहीरादि समुदायेन। तथाहि साधु विमलचन्द्रेण श्रीशान्तिनाथो नगरकोटप्रसादस्थो महाद्रव्यव्ययेन प्रतिष्ठापितः, अजितनाथो बलसाधारणेन, धर्मनाथो विमलचन्द्रपुत्रक्षेमसिंहेन....”

अर्थात् उक्त शांतिनाथमूर्तिकी प्रतिष्ठा बहुत द्रव्यव्ययसे क्षेमसिंहके पिता साधु विमलचन्द्रेने सं. १३०९ के माघ सुदि १० को (प्रह्लादनपुरमें) श्रीजिनेश्वरसूरिजीसे कराई थी।

३. जयसागरजीके पश्चात् ये मन्दिर कबतक विद्यमान थे इसका कोई निश्चित प्रमाण उपलब्ध नहीं था, पर इस लेखमें दिये जानेवाले नं. २—३ के स्तवनोंसे सं. १६३४ या इसके कुछ पीछे तो विद्यमान थे और साधुलोग यात्रार्थ जाते थे, यह सिद्ध है। इसके पश्चात् इनका विनाश कब हुआ यह तो निश्चित नहीं पर सं. १८७४ चैत्र सुदि ७ को श्रीज्ञानसारजीरचित जिनप्रतिमास्थापनग्रन्थके अनुसार, उस समयसे पूर्व ही कांगडेकी प्रतिमा क्षेत्रपालरूपसे पूजी जाने लगी थी यह सिद्ध है, यथा....

“जिम उत्तर दिशामें कांगडो तीर्थ छे ते सेतुंजाजीना कितरमा एक उद्धारनी प्रतिमाने क्षेत्रपाल करी पूजै छे ते जैनीने वादवी पूजवी नहीं।”

यहां, यहांकी प्रतिमा शत्रुंजयके कितनवे उद्धारकी कही गई है वह दूरवर्ती प्राचीन

इतिवृत्तकी जानकारीका अभाव हो कारण है। इसका वास्तविक वर्णन कनकसोमरचित स्तवनमें प्राप्त है जो इस लेखके साथ प्रकाशित हो रहा है।

४. मन्दिरोंका विनाश हमारे ख्यालसे सं. १६८३ के लगभग हुआ होगा। उस समय नगरकोट पर जहाँगीर के हुकमसे अलपखाने क्यामखां के साथ घमासान युद्ध किया था, छट खसोट भी हुई थी। इसका विस्तृत वर्णन हमारे संग्रहके अलफखांके रासा एवं पैडीमें पाया जाता है। अलपखांका पुत्र दौलतखां यहाँका सूबेदार रहा था इसका भी उल्लेख ऊक्त रासेमें है।

श्री नगरकोटचैत्यपरिपाटी (सं. १४९७)

देस जलंधर भक्तिभरे वंदिसु जिणवर चंद ।	
ठामि ठामि कउतिग कलिय विहसिय तरु बहु कंद	॥१॥
पगि पगि सीतल विमल जल सीयल वाय पयार ।	
गोपाचल सिरि संतिजिण सयलसंति सुहकार	॥२॥
विसमा मारग घाट सवे विसम गंग पयाल ।	
सवालख पव्वय सिहरे निम्मल नीर विसाल	॥३॥
बाणगंग बहु विमल जल वहइजि बारह मास ।	
गढ मढ मंदिर वात्रि सर दीसइ देव निवास	॥४॥
नीला अइगरुआ तरव विहसिय वेलि अपार ।	
दीसइ बहुपरि फूल फल विकसिइ भार अठार	॥५॥
इय विसमइ गढ किंगडइ ए हूं चडिओ चमकंत ।	
राय सुसरमा हिमगिरि आणी मूरति कंत	॥६॥
एक राति प्रासाद वर अंबाई किय चंग ।	
तिह थिर थापिय आदि जिण दिनि दिनि हुइ उछरंग	॥७॥
आलिग वसही वंदियइ ए मणिमय बिंब चउवीस ।	
धन्न मुहरत धन्न दिण धन्न वरस धन्न मास	॥८॥
रायविहारह वीर जिण निम्मल कंचण काय ।	
निम्मिय देवल अइविमल रूपचंद सिरि राय	॥९॥
सिरियमाल धिरिया भवणि पूजउ जिणवर पास ।	
आदिनाथ चउथइ भवणि पणमिय पूरिय आस	॥१०॥
धवलउ ऊचउ पंचमउ ए खरतर तणउ प्रासाद ।	
सोलसमउ सिरि संति जिण दीठइ हुइ आणंद	॥११॥
आज मणोरह सवि फलिय आज जनम सुपवित्त ।	
निम्मल निम्मिय अज्ज मए दंसणनाणचरित्त	॥१२॥

अंक १]

नगरकोटके तीन स्तवन और विशेष ज्ञातव्य

[२६

कर जोडी प्रभु वीनवुं ए राखि राखि भव वास ।	
देहि बोहि चउवीस जिण सासय सुख निवास	॥१३॥
संवत चउदसताणवइ (१४९७) ए जे वंदिय जिणराय ।	
चेईहर पडिमा थुणिय भगतिहि पणमिय पाय	॥१४॥
इय सासय जे देवकुल नंदीसर पायाल	
अमर विमाणे बिब जिण ते वंदउ सविकाल	॥१५॥

॥ इति श्रीनगरकोटचैत्यपरपाटी ॥

कई वर्ष पूर्व आत्मानंद (गुजरांवालासे प्रकाशित) वर्ष ४ अं. १ में हमने ऐसी ही एक नगरकोट विनति प्रकाशित की थी ।

कनकसोमरचित नगरकोट-आदीश्वरस्तोत्र

णमवि गुरुचरणकमल निज हाथ जोडी, करिसु तवन श्रीऋषभना मान छोडी ।	
जिम सेत्रुंजि तीरथ लाभ लेखइ, तिम नगरकोटइ कद्या अति विशेषइ	॥१॥
जिम राउ रुपचंद आगइ विचार, गुरे लाभ अति कद्यो सेत्रुंजि सार ।	
महिम सुणिय सिधखेत्रनी रूपचंदइ, लीयउ अभिग्रह अन्न नउ तित्थ वंदइ	॥२॥
कहां देस जालंधर अतिहि दूरि, कहां सेत्रुंज शिखर मनि भाव पूरि ।	
गुरे अंबिका ध्यान करि निऋटि आणी, जिनशासन उन्नति लाभ जाणी	॥३॥
कहइ अंबिका कवण काजइ हकारी, गुरे वांत जे कहीय तेहिज सकारी ।	
निशि देहरउ करिय प्रतिमा अणाइ, तहां धवलगिरि हती ते अति बगाई	॥४॥
दीयउ दरस सुपिणइ देवो राउ ऊउउ, तुम्ह ऋषभ आदीसर देव तूठउ ।	
करीय पूज करि पारणउ देवि भाखइ, जय सबद कुण गुरु बिना माम राखइ	॥५॥
तिहां खाल विणु पाणीय रहइ नांही, इसी महिम सुणि यात्र अनेक जाही ।	
हूअउ अम्ह मनि भाउ यात्रा करानी, तिम भवियण सुणउ मीठी कहाणी	॥६॥

॥ ढाल ॥

देस जालंधर देवथानक जगि जाणियइ रे साल ताल देवदारु ।	
परघल रे परघल वावि नदी जल पूरियउ जी ।	
सतलज महानदी नावा सुखि ऊतरीजी, सवा लाख गिरिराजि ।	
मटिया रे मटिया परबत बैलि अकूरियउजी	॥७॥
ठामि ठामि संघ देरादे करि ऊतरइजी, वोईन भंजइ ढाल ।	
तरवर रे तरवर फूल पगर महकी रखा रे ।	
राजपुरा जिहां पवन छत्तीस अंतरि वसइजी, नीझरणेहि निवाण ।	
सुखमइ रे सुखमइ संघ सहु तिहकणि वहइ रे	॥८॥

३०]

श्री जैन सत्य प्रकाश

[अंक ११]

जिहि पातालगंगा खलइल खलहल बहइ रे, लोक करइ तिहां न्हाण ।

वाणो रे वाणी कोइल करइ टहूकडाजी ।

इक इक थकी ऊकालो चढतां दोहिली रे जिहां विनायक वात ।

तिहकणि रे तिहकणि नगरकोट देख्या टूकडा रे

॥९॥

गढ कांगडानगर पेख्यां हरख्यां सहु रे वोर लंकडिया तीरि ।

आव्या रे आव्या बाणगंगा पणि वटि तरी रे ॥

पहिरी धोवति उज्जल सब संघ मिलो करी रे, फलनालेर चढाइ ।

भेटचा रे भेटचा आदीसर चक्केसरी रे

॥१०॥

बइठा पदमासन भगवंत सुहामना रे, नयणे देख्या स्वामि ।

वलिवलि रे वलिवलि दीजइ दान उवारणाइ रे ।

संतीसरि महावीर भुवणि पूजा करी रे भावन भावइ संघ ।

जइचंद रे जइचंद राजमहल कइ बारणइ रे

॥११॥

तूं जगनायक तूं जगबंधव तूं धणी जी करि सेवकनी सार ।

सिवसुख रे सिवसुख दीजइ सामी सासता रे ।

पूजा गीत भगति करि देव जुहारिया रे फल्या मनोरथ काम ।

सब मनि रे सब मनि पूगी मन महि आसता रे

॥१२॥

॥ कलश ॥

इणिपरइ आदि जिणंद मेठी कुशलखेमइ निज धरइ ।

सब संघ आवइ ऋद्धि पावइ सुक्ख थावइ बहु परइ ।

इम महिमा जाणी भाव आणी करइ यात्रा आदरइ ।

सिद्धक्षेत्रनउ ते लाभ पामइ कहइ कनक सुविस्तरइ

॥१३॥

॥ इति श्री नगरकोट श्रीआदीश्वरस्तोत्रम् ॥ सं. १६३४ वर्षे कृतं पं. कनकसोमगणिना ॥

साधुसुंदररचित नगरकोटमण्डनश्रीआदीश्वरगीतम्

नाभि भूपाल कुल चंदलउ हंसगति श्री जिनराय रे ।

देव नर नाथ प्रणमइ सही भाव करी जेहना पाय रे

॥१॥

नगरकोट प्रभु भेटियइ आदि जिणेसर सार रे ।

अद्भुत महिमा जेहनी सेवतां बइ भव पार रे ॥ आंकणी ॥

कांगुडइ देहरउ दीपतउ देखतां हुइ आणंद रे ।

दुख दारिद दूरइ करइ सुक्ख तरुवरतणउ कंद रे

॥२॥न०॥

नीरनिधि भूरि गंभीरिया धरणिधरसार पार धीर रे ।

सोवन वरण सोहामणउ पंचसय धनुष सरीर रे

॥३॥न०॥

મન્નિઝમિકા શાખાની ઉત્પત્તિનું સ્થાન

લેખક:—પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી ન્યાયવિજયજી (ત્રિપુટી)

મુખ્યમંત્રીના ભારતીય વિદ્યાભવન તરફથી “ભારતીય વિદ્યા” નામનું એક ત્રૈમાસિક નીકળે છે. એના સંપાદક છે ભારતીય પુરાતત્ત્વના સમર્થ અભ્યાસી અને જૈન ઇતિહાસ અને સાહિત્યના સમર્થ પંડિત શ્રીજિનવિજયજી. એ ભારતીય વિદ્યાનો હમણાં ત્રીજો ભાગ—એક વાર્ષિક અંક નીકળ્યો છે. આ અંક ખાસ સ્વ. બાબુ શ્રી બહાદુરસિંહજી સિંઘીના સ્મૃતિઅંશ રૂપે છે, છતાં એમાં બીજા વિષયના મહત્ત્વના લેખો પણ છે.

શ્રીમાન જિનવિજયજી બાબુ બહાદુરસિંહજીનાં સ્મરણો લખતાં ચિત્તોડ નજીક આવેલ “માધ્યમિકાનગર”નો પરિચય આપે છે. આપણા કલ્પસૂત્રમાં આવતી “મજ્જિમાલાહા” (માધ્યમિકાશાખા) આ નગરમાંથી નીકળી એમ તેઓ જણાવે છે.

આ મન્નિઝમા શાખાનો ઇતિહાસ કલ્પસૂત્રની સ્થવિરાવલીમાં આ પ્રમાણે મળે છે—

“થેરાણં સુદ્વિયસુપ્પડિબુદ્ધાણં કોડીયકાકંદગાણં વઘાવચ્ચસ્સગુત્તાણં દ્દમે પંચ થેરા અંતેવાસી અહાવચ્ચા અભિષ્ણાયા હોત્થા, તંજહા—થેરે અજ્જરંદદિન્ને, પિયગંથે, થેરે વિજ્જાહરગોવાલે કાસવગુત્તે ણં, થેરે ઇસિદ્દત્તે, થેરે અરિહ્દત્તે । થેરેહિંતો ણં પિયગંથેહિંતો દ્દત્થણં મજ્જિમાલાહા નિગ્ગયા... ।”

ભાવાર્થ—સ્થવિર સુસ્થિત અને સુપ્રતિબદ્ધ, કે જેમણે કોડ્ડાર સૂરિ મંત્રને બપ ક્યો હતો, તેઓ કાકંદી નગરીના હતા અને વ્યાધોપત્ય ગોત્રના હતા. તેમના પાંચ શિષ્યો સ્થવિર આર્યમંદ્રદિન, પ્રિયઅંશ, કાસ્યપગોત્રવાળા સ્થવિર વિદ્યાધર ગોવાલ, સ્થવિર અરિહદત અને સ્થવિર અરિહદત. સ્થવિર પ્રિયઅંશથી “મન્નિઝમા” શાખા નીકળી.

કલ્પસૂત્રની સ્થવિરાવલીના જણાવ્યા મુજબ ઉપર્યુક્ત સ્થવિર સુસ્થિત અને સુપ્રતિબદ્ધ, સમ્રાટ સંપ્રતિપ્રતિભોધક, આર્યસુહસ્તિ સૂરિજીના શિષ્ય હતા. જુઓ એ જ સ્થવિરાવલી—

“થેરસ્સ ણં અજ્જસુહત્થિસ્સ વસિદ્ધસ્સગુત્તસ્સ દ્દમે દુવાલસ થેરા અંતેવાસિ અહાવચ્ચા અભિષ્ણાયા હુત્થા । ભાવાર્થ:—તંજહા-થેરે અઅજ્જરોહણ ૧ અસમહે ૨ મેહગણિ ૩ ય કામઢ્ઢી ૪ સુદ્વિય ૫ સુપ્પડિબધ્ધે ૬ રવિસ્યય ૭ તહ

પૂજતાં પાપ નાસહ સદા આપદા નાવણ અંગિ રે ।

સંપદા વેગિ આવી મિલહ અહનિસહ ઉલ્લસહ અંગિ રે

॥૪॥ન૦॥

આગલહ નાટક નાચ્ચિયહ ધરિય સંગીત નિજ ચિત્ત રે ।

ઉત્તમ થાનક જાણિનહ વાવરે શ્રાવક વિત્ત રે

॥૫॥ન૦॥

જનનિ મરુદેવિ ઉયરે ધર્યુડ ગુણમર્યો સુજસ નિવાસ રે ।

કેવલનાણ સૂરિજ જિસડ કરહ ત્રિણ મુવનિ પ્રકાસ રે

॥૬॥ન૦॥

તિત્થના સુગુણ ઇણ પરિ મળહ સુગુરુ સાધુકિત્તિ પાસ રે ।

સાધુસુંદર રંગહ કરી દરસણહ તોસમર થાહ રે

॥૭॥ન૦॥ઈતિ

નગરકોટકી દેવીકા છંદ મી જૈન કવિયોકા બનાયા હુઆ ઉપલબ્ધ હૈ ।

૩૨]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૧

રોહગુણેય ૮ અ ॥ ૧ ॥ હસિગુણે ૯ સિરિગુણે ૧૦ ગણીઅ ચમ્પે ૧૧ ગણીય તહ
સોમે ૧૨ દસદોઅ ગણહરા સ્વલુ પ્ષ સીસા સુહૃત્થિસ્સ ॥ ૨ ॥

ઉપર્યુક્ત આર શિષ્ય આર્યસુહૃત્થિસૂરિજના છે અને તેમાં પાંચમા અને છઠ્ઠા
નંબરમાં શ્રી સુસ્થિત અને સુપ્રતિબદ્ધનાં નામ આપણને દષ્ટિગોચર થાય છે. આ સુસ્થિત
અને સુપ્રતિબદ્ધ કે જેમણે કોડવાર શ્રીસૂરિમંત્રને બપ ક્યો હતો તેથી કૌટિક કહેવાતા
અને તેમનાથી આજે વર્તમાન દરેક સાધુસમુદાયનો “કૌટિકગણુ” કહેવાય છે તે
નામનો ગણુ (ગચ્છ) નીકળ્યો છે. “હૃથળં ‘કોટ્ઠિયગણે’ નામગણે ગિગગમે” આ
બંને આચાર્ય પહેલાં ભગવાન મહાવીરથી આઠમા પદ્ધર સુધીનો ગચ્છ નિગ્રંથગચ્છ
કહેવાતો. આ બે સૂરિપુંમવોથી કૌટિકગણુ (ગચ્છ) સ્થપાયો છે.

આ સુસ્થિત અને સુપ્રતિબદ્ધના પાંચ શિષ્યો પૈકીના એક શિષ્યરત્ન આચાર્ય
પ્રિયગ્રંથથી મન્ડિતમા શાખા નીકળી છે. આર્યપ્રિયગ્રંથસૂરિજ કાણુ હતા તેમને ટૂંક
પરિચય સ્થવિરાવલીની ટીકામાં ઉપાધ્યાયજી વિનયવિભય મહારાજ આ પ્રમાણે આપે છે:

અન્ભેરની નજીકમાં રહેલા હર્ષપુર નગરમાં કે જ્યાં ત્રણસો જિનમંદિરો હતાં,
ચારસો લૌકિક મંદિરો હતાં, અઠારસો બ્રાહ્મણોનાં ઘર હતાં, છત્રીસસો વણિકોનાં ઘર હતાં,
નવસો બગીચા, સાતસો વાવો, બસો કૂવા અને સાતસો દાનશાલાઓ હતી, અને જે
સુભટપાલ રાજાનું હર્ષપુર કહેવાતું હતું, એ હર્ષપુર નગરમાં શ્રી પ્રિયગ્રંથસૂરિજ મહારાજ
પધાર્યા હતા. એક વાર બ્રાહ્મણોએ મોટો યજ્ઞ આરંભ્યો અને તેમાં બકરાને હોમવાની—
બકરાના બલિદાનની તૈયારી થઈ રહી હતી. આ સમાચાર સાંભળી ત્યાં બિરાજમાન સૂરિ-
પુંમવ શ્રી પ્રિયગ્રંથસૂરિજએ એને બચાવવાનો નિશ્ચય કરી, વાસક્ષેપ મંત્રીને શ્રાવકોને આપીને
કહ્યું: આ વાસક્ષેપ બકરા ઉપર નાખી આવો. શ્રાવકોએ તેમ ક્યું એટલે બલિદાન માટે
તૈયાર કરેલો મંત્રગણથી અંબિકાથી અધિષ્ઠિત થયેલ બકરો માનવી ભાષામાં બોલ્યો—

“હનિષ્યથ નુ માં હુત્યે, બન્ધીતાઽઽયાત માહત ।

યુષ્મદ્વન્નિર્દયઃ સ્યાં ચેત્ તદા હન્મિ ક્ષણેન વઃ ॥ ૧ ॥

યત્કૃતં રક્ષણં દ્રંગે કુપિતેન હનુમતા ।

તત્કરોમ્યેવ સ્વસ્થો વઃ કૃપા ચેન્નાંતરા ભવેત્ ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ—તમે મને બલિદાન આપવા માટે હણો છો. પણ જે હું તમારી જેમ
નિર્દય હોત તો એક ક્ષણવારમાં તમારો નાશ કરત. જે મારામાં દયા ન હોત તો
કાધાયમાન હનુમાને યુદ્ધમાં રાક્ષસોની જે દશા કરી એવી જ દશા તમારી પણ હું કરત.

કસ્ત્વં ? પ્રકટયાત્માનં, તેનોષતં પાવકોઽસ્સ્યહમ્ ।

મમૈનં વાહનં કસ્માજ્ઞિઘાંસથ પશુ વૃથા ॥ ૩ ॥

इहाऽस्ति श्रीप्रियग्रंथः सूरीन्द्रः समुपागतः ।

तं पृच्छत शुभं धर्मं समाचरत शुद्धितः ॥ ૪ ॥

यथा चक्री नरेन्द्राणां धानुष्काणां धनंजयः ।

तथा धुरिस्थितः साधुः स एकः सत्यवादिनाम् ॥ ૫ ॥

ततस्ते तथा કૃતવંતઃ

ભાવાર્થ:—તું કાણ છે? તારી જાતને તું પ્રગટ કર! તેણે કહ્યું: હું અગ્નિ છું. અને મારા વાહનરૂપ આ પશુને નિરર્થક શા માટે હણો છો? અહીં પ્રિયગ્રંથ નામના આચાર્ય પધાર્યા છે તેમને સાચો ધર્મ કયો તે પૂછો અને તે પ્રમાણે આચરણ કરો. જેમ રાજાઓમાં ચક્રવર્તી અને ધનધારીઓમાં અર્જુન છે એ પ્રમાણે એ આચાર્ય સત્યવાદીઓમાં શ્રેષ્ઠ છે. આ પ્રમાણે સાંભળીને એ લોકોએ એ પ્રમાણે કહ્યું.

આવી રીતે આ શ્રી પ્રિયગ્રંથસૂરિથી મન્નિઝમિકાનગરમાંથી મન્નિઝમિકા x શાખા નીકળી. એમનો સમય વીરનિર્વાણ સંવત્ ૩૦૦ થી ૪૦૦ ની વચ્ચેનો લાગે છે કારણકે— શ્રી આર્યસુહસ્તિસૂરિજી મહારાજ વીરનિર્વાણ સંવત્ ૨૯૧ માં સ્વર્ગે પધાર્યા છે. જુઓ: “સ ચ આર્યસુહસ્તી ત્રિંશત્ ૩૦ ગૃહે, ચતુર્વિંશતિ ૨૪ વ્રતે, ષટ્ચત્વારિંશત્ ૪૬ યુગ પ્ર૦ સર્વાયુઃ શતમેકં ૧૦૦ પરિપાલ્ય શ્રીચીરાત્ ઇકનવત્યધિકશતદ્વયે ૨૨૧ સ્વર્ગમાક્ર। (ઉ. શ્રીધર્મસાગરજીકૃત તપાગચ્છપદાવલી, પદાવલીસમુચ્ચય-પૃ ૪૫).

આ આર્યસુહસ્તીસૂરિજી મહારાજની પાટે કૌટિક ગચ્છસ્થાપક શ્રી સુસ્થિત અને સુપ્રતિઅદ્ધ આચાર્ય અને તેમના શિષ્ય પ્રિયગ્રંથસારજી થયા. એટલે વીરનિર્વાણ સંવત્ ૩૦૦ થી ૪૦૦ ની વચ્ચેમાં જ તેઓ થયા એ નિર્વિવાદ સિદ્ધ થાય છે, અને એ શાખા પણ એ સદીમાં જ નીકળી એ પણ એટલું જ સિદ્ધ થાય જ છે.

ઉપર જે હર્ષપુર નગરનો ઉલ્લેખ થયો છે તે હર્ષપુર નગર આજે પણ વિદ્યમાન છે. અજમેર અને કિસનગઢના ખૂણામાં અજમેરથી છથી સાત ગાઉ ઉપર આવેલું હાંસોટીયું (હાંસોટ) એ જ પુરાણું હર્ષનગર છે. આજે પણ હાંસોટીયાની ચોતરફ જૂનાં ખંડિયેરા અને કૂવા અને વાવો પુષ્કળ છે. તેમજ ચોમાસાની ઋતુમાં જૂના સિદ્ધા, પ્રાચીન ઇગા અને ખીજાં પણ મહત્વનાં પ્રાચીન સ્થાપત્યો ઉપલબ્ધ થાય છે.

ઉપર્યુક્ત મધ્યમિકા નગર અત્યારે તો ધ્વંસાવશેષ રૂપે જ છે. તેનાં જૂનાં ખંડિયેરા, જૂના પથ્થરો અને મોટી ઇંટો સંબંધીનું વિસ્તૃત વર્ણન— ‘આર્કિયોલોજીકલ સર્વે’ ના રીપોર્ટમાં લેખક મહાશયે વાંચેલું અને તે આધારે આ સ્થળ એ જ છે એમ નક્કી કર્યું છે. લેખક મહાશય એ સ્થાનનો પરિચય આપતાં લખે છે: “અહીં ‘હાથીવાડા’ નામનું પ્રસિદ્ધ સ્થાન છે, જ્યાં પાંડવોના હાથી બંધાતા. રામચંદ્રજી પણ અહીં આવેલા વગેરે અનેક દંતકથાઓ સંબંધાય છે. સિંધીજી તો અહીંથી જૂની મોટી ઇંટો પણ સાથે લઈ ગયા.” જૈનસંઘનું કર્તવ્ય છે કે જૈનસંઘની પ્રાચીન જહોજલાલીસમાં અવાં સ્થાનોની શોધખોળ કરી, ખોદાણકામ કરાવી પ્રાચીન સ્મારકો-સ્થાપત્યો જગત સમક્ષ મૂકે. આ ઐતિહાસિક, વૈજ્ઞાનિક યુગમાં આ અણુમૂલ જ્ઞાનધન-આ પ્રાચીન સંહિત્યના પણ ઉપાસક થવાની જરૂર છે.

x મોપાલગઢના જૈનરત્ન વિદ્યાલય તરફથી હિન્દી ભાષામાં પ્રગટ થતા ‘જિનવાણી’ માસિકના વર્ષ ૩ અંક ૭ ના પૃ. ૧૧૬ ઉપર આપેલ ‘ભગવાન મહાવીરકે બાદકી આચાર્યપરંપરા’ શીર્ષક લેખના પૃ ૧૧૭ ઉપર ભગવાન યુદ્ધના મધ્યમ માર્ગનો જૈનોએ સ્વીકાર કરવાથી આચાર્ય પ્રિયગ્રંથના સમયમાં “મન્નિઝમિકા” શાખા નિકળ્યાની જે કાલ્પનિક વાત લખી છે તેનો જવાબ શ્રીમાન જિનવિજયજીના આ મન્નિઝમિકા નગરવાળા લખાણથી બરાબર મળી રહે છે. આવી આવી કેવળ યુદ્ધિજગવાળી કલ્પનાઓનો આધાર લેવામાં આવે તો તો ગમે તેવી ઇતિહાસસિદ્ધ સાચી ઘટના માટે પણ ગમે તેવી કૃત કલ્પના કરવી અશક્ય નથી. પણ એથી અર્થ શું સરી શકે?

Shri jaina Satya Prakasha. Regd. No. B. 3801 શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ.

દરેકે વસાવવા યોગ્ય

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના ત્રણ વિશેષાંકો

(૧) શ્રી મહાવીર નિર્વાણ વિશેષાંક

ભગવાન મહાવીરસ્વામીના જીવન સંબંધી અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય છ આના (ટપાલ ખર્ચનો એક આનો વધુ).

(૨) દીપોત્સવી અંક

ભગવાન મહાવીરસ્વામી પછીનાં ૧૦૦૦ વર્ષ પછીનાં સાતસો વર્ષના જૈન ઇતિહાસને લગતા લેખોથી સમૃદ્ધ સચિત્ર અંક : મૂલ્ય સવા રૂપિયા.

(૩) ક્રમાંક ૧૦૦ : વિક્રમ-વિશેષાંક

સમ્રાટ વિક્રમાદિત્ય સંબંધી ઐતિહાસિક ભિન્નભિન્ન લેખોથી સમૃદ્ધ ૨૪૦ પાનાનો દળદાર સચિત્ર અંક : મૂલ્ય દોઢ રૂપિયા.

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના બે વિશિષ્ટ અંકો

[૧] ક્રમાંક ૪૩-જૈનદર્શનમાં માંસાહાર હોવાના આક્ષેપોના જવાબરૂપ લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ચાર આના.

[૨] ક્રમાંક ૪૫-ક. સ. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના જીવન સંબંધી અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ત્રણ આના.

કાચી તથા પાકી ફાઇલો

'શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ'ની ત્રીજી, ચોથા, પાંચમા, આઠમા, નવમા વર્ષની કાચી તથા પાકી ફાઇલો તૈયાર છે. મૂલ્ય દરેકનું કાચીના બે રૂપિયા, પાકીના અઠો રૂપિયા.

ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું ત્રિરંગી ચિત્ર

ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર શ્રી કનુભાઈ દેસાઈએ દોરેલું સુંદર ચિત્ર. ૧૦"×૧૪"ની સાઈઝ, સોનેરી ખોડર. મૂલ્ય ચાર આના (ટપાલ ખર્ચનો દોઢ આનો).

— લખો —

શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિ
જેશિંગભાઈની વાડી, ધીકાંટા, અમદાવાદ.

ચુદ્રક:-મગનભાઈ ઊટાભાઈ દેસાઈ. શ્રી વીરવિજય પ્રી-ટીંગ પ્રેસ, સવાપોસ કોસરોડ, યો. ખો. નં. ૬ શ્રી ભક્તિમાર્ગે કાર્યાલય-અમદાવાદ. પ્રકાશક:-ચીમનલાલ ગોકળદાસ શાહ. શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિ કાર્યાલય, જેશિંગભાઈની વાડી, ધીકાંટા રોડ-અમદાવાદ.